

## Tótkomlós állattartása

TÁBORI GYÖRGY

Békés megye területe a török hódoltság után majdnem teljesen lakatlan volt. Benépesítésére magyar, szlovák, román és német telepeseket hoztak. Ilyen szlovákok által betelepített község Tótkomlós is. Komlós neve mint pusztáé egy 1451. évi oklevélben már megtalálható. Az 1564. évben 20 kapu után fizetett adót. Ezt követően Komlóst is hamarosan, de legkésőbb az 1596. évben elérte a törökök által okozott végpusztulás, mint annyi más Békés megyei községet. 1648-ban csak mint pusztát emlegetik okleveleink. A török kiűzése után Komlós lakatlan pusztájának benépesítésére is sor került. A szentandrászi uradalomba, melynek a komlói pusztája is része volt, tulajdonosa Rudnyánszky József 1740-ben, hogy az újonnan szerzett területen olcsó munkaerőhöz jusson, az északi vármegyéből szlovák evangélikus vallású jobbágyokat telepített. De azok a már ott élő római katolikus jobbágyokkal nem egyeztek, állandó volt közöttük a torzsalkodás. Végül a földesúr belátta az új telepesek rossz helyzetét és 1746-ban áttelepítette őket a komlói pusztára. A telepítés évétől a pusztája neve Tótkomlós. Az új telepesek szerződéses viszonyban voltak földesurukkal. Szolgáltatásaikat főleg pénzben és csak kis mértékben terményben rótták le. A török pusztítás határozta meg a tótkomlóiak foglalkozását. A falu határa, akárcsak más törökdúlta vidéken, itt is elhanyagolt, nagyobb arányú gabonatermesztésre alkalmatlan volt. Különben is a rossz utakon terményeiket nehezen tudták volna piacra vinni. A megtelepült szlovákság gazdálkodása tipikus alföldi jellegű lett. A hangsúly az állattenyésztésen volt. Ezt elősegítette és lehetővé tette az elvadult községhatár, a falut körülvevő legelők és vizenyős rétek. Főleg heverő ökör, ló és juhtenyésztéssel foglalkoztak, félszilaj módra. Így az állatokat könnyen el tudták hajtani Hódmezővásárhely, Gyula és Arad nagyforgalmú állatvásárait. Az állattenyésztést tehát a korabeli piacviszonyok is serkentették. Ezért érthető, hogy a falu körül legelőt hagytak, és csak azon túl törték fel az elvadult földet gabona alá. Egyedül a szőlőnek és a vásznonöltözethez szükséges kenderföldnek hasítottak ki nagyobb területet a határból. A község határa igen kicsinek bizonyult, s nagy számú állataiknak nem tudtak elég legelőt biztosítani. Ezért kényszerültek bérbe venni a környező, de egy napi járóföldnyi távolságon túl nem eső kincstári és községi tulajdonban levő pusztákat: a székegyházi, a szentetornyai, a földvári, a pitvarosi és a kaszaperi pusztákat. A bérletek több-kevesebb megszakítással egészen a 19. század közepéig fennállottak és egy évszázadon keresztül biztosították a tótkomlóiak részére az állattartásból eredő hasznot és megélhetést. A pusztákon tartották feles számban levő állataikat, az ökörorsordákat, a méneseiket és a juhnyájukat. A határ képe írásos emlékek és térképek nyomán az alföldi kertestelepülések határhasználati rendjét mutatja. A határ a falu körüli bellegelőből és a távol levő bérelt küllegelőből tevődött össze. A 18. századi állattartásból eredő jólétüket így jellemzi a község monográfusa: „az állattenyésztés iránti érzésüket s hajlamot a komlóiak nemcsak Szentandrásról, hanem még a Felföldről hozták magukkal s ide jöve eme

gazdag alföldi Kánaánba, amely nemcsak az embereknek, hanem az állatoknak is elegendő táplálékot nyújt, bő alkalmuk nyílt az állattenyésztés hasznóhozó foglalkozását nagyobb mértékben űzni, s ők azt haszonnal is űzték eleitől fogva. A gazdálkodás ezen ágát a komlósiak egyre fejlesztették s már a múlt században annyira vitték, hogy csupán az állattenyésztés oly jövedelmi forrásul szolgált nekik, mely képes volt jóformán egymagában az összes kiadásokat, az ételmezést, ruházkodást, cselédség s adóból származó költségeiket fedezni... Az állattenyésztés azonban virágkorát akkor érte el, akkor állott a legmagasabb fokon, amikor a szentetornyai, a kaszaperi és székegyházi pusztákat jutányosan bérelték.”<sup>1</sup>

A 18—19. századi összeírások — a *Dicalis Conscriptiók* — is bizonyítják az állattenyésztés elsőbbségét a földműveléssel szemben és egyúttal tájékoztatást adnak az állatállomány faji és azonbelül számszerű megoszlásáról.

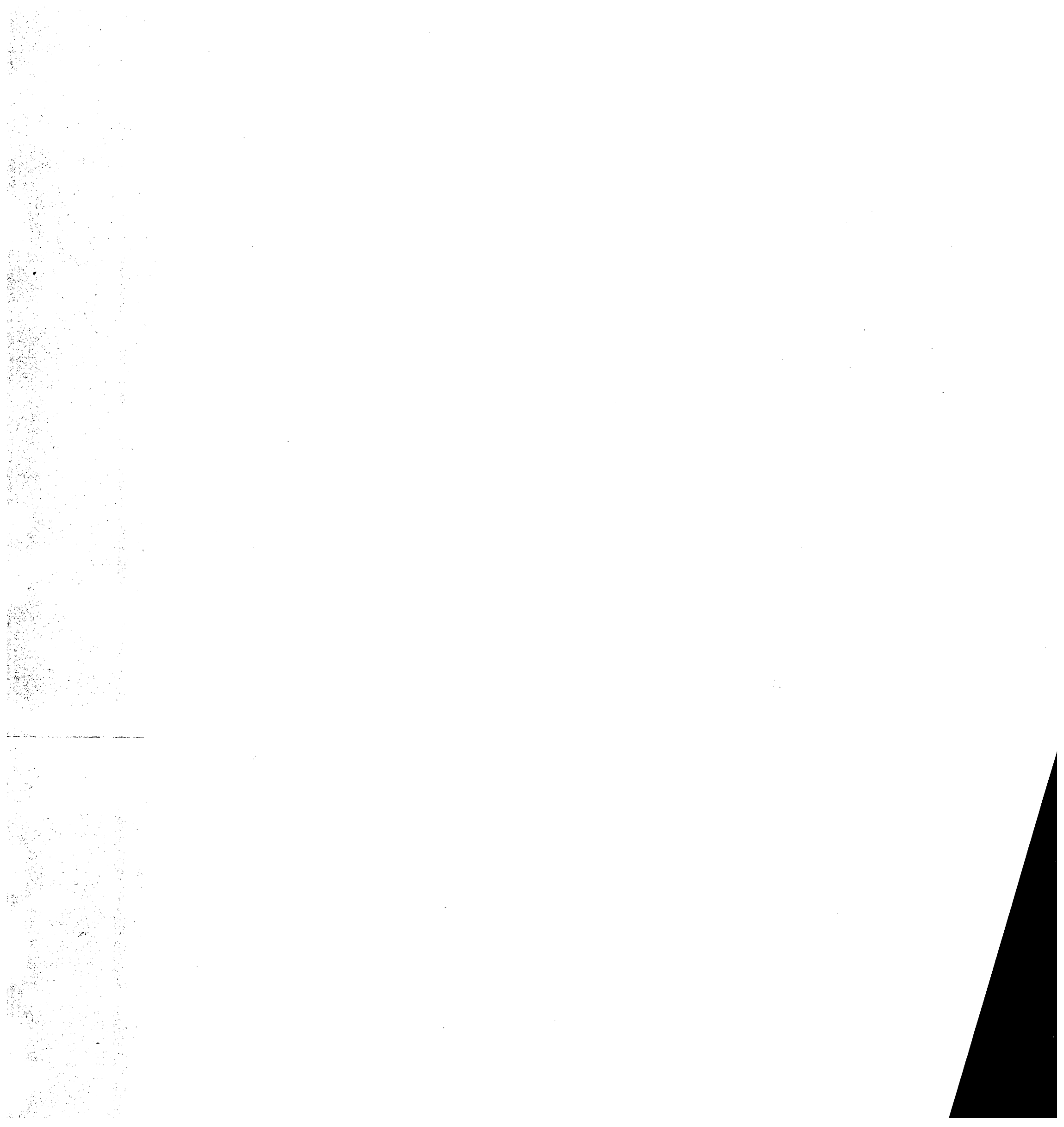
	1773	1780	1790	1800	1810	1823
ökör	1009	662	265	336	510	658
tehén	709	775	359	343	480	701
borjú	1222	938	141	222	240	461
ló	651	1074	671	848	993	1297
csikó	362	109	22	50	27	86
juh	1568	2677	1076	1112	1727	3302
sertés	646	515	188	440	561	594

Az 1850—60-as évek változást hoztak a falu gazdasági életében. Ezekben az években megszűnt a szentetornyai és a kaszaperi puszták bérlete. A falut körülvevő közlegelő nem tudta az előző helyekről kiszorult jószágot eltartani, így nagyrészt eladásra került. A korabeli szemlélő így ír erről: „...miután a terhek évről-évre szaporodtak, kénytelenek voltak intenzívebb gazdálkodás után látni. A szentetornyai bérllet megszűntével a baromfitenyésztés egyszerre annyira megcsappant, hogy a földesgazdák e tekintetben jóformán csak annyira szorítottak, amennyi jószág a földnek megműveléséhez okvetlenül szükséges volt. Azok a szép czímeres ökrök, azok a szép juhnyájak, melyek addig a komlósiaknak ezeket meg ezeket hoztak be évente, csak emlékezetben maradtak meg...”<sup>2</sup> Ez a gazdasági változás, amely a bérlletek felszámolásával kezdődött, lassan átalakította az egész életmódot és a falu arculatát.

Mivel a gazdasági helyzet a 19. század közepe óta kedvezett a gabonatermelésnek, azért 1856-ban a falut körülvevő nagykiterjedésű legelőt felparcellázták, feltörték *nyomásoknak*, és ezzel áttértek a jobban jövedelmező gabonatermelésre. Miért következett be ez a változás? Helyesebb volna így tenni fel a kérdést, hogy miért volt szükség erre a változásra? Azért, mert a lassan, de mégis fejlődő 19. századi Magyarországon már nem lehetett alapvető életforma az eddigi élet alapját adó félnomád állattenyésztés. Az előrelépés szükségszerű volt. Ez történt meg abban a rendelkezésben is, amely előírta, hogy: „a község körüli úgynevezett *aklok*, amelyek nemcsak háziállatok tanyául, hanem a szegényebb sorsúak számára lakásul is szolgáltak, s melyek onnan vették nevüket, hogy kerítésük holmi dudvából állott, ez évben rombolattak szét és helyükön beltelkek jelöltettek ki s ott utcások keletkeztek.”<sup>3</sup>

A változás tehát megérződött a település arculatán is. A lebontott aklokkal (*akovi*) eltűnt egy életforma. Eltűnt és olyan gyorsan, hogy a mai kutató egyetlen adatközlőt sem talált, aki emlékezett volna rájuk. Csak a falu történetírója beszél el, hogy milyenek voltak az aklok, és csak halvány emlékek alapján következtethetünk a bennük folyó életre. Hogy ilyen gyorsan elfelejtődtek, ahhoz hozzájárult a lakosság kétnyelvűségéből eredő fogalom-





zavar. Ugyanis a régi aklok után érdeklődve az idős komlói emberek akolnak (*akov*) nevezték az 1860-as évektől, a falu délnyugati és északkeleti részén azt a 10—15 holdnyi területet, ahol az 1—2 holdas parasztemberek a gabonájukat elcsepelték és tárolták kazlakban a szalmát, töreket és pelyvát. A régi állattartás körébe tartozó terminológiát most egy kizárólag mezőgazdasági fogalomra alkalmazták. De ezen a ponton nem állhatunk meg. A fogalomzavar, vagy a helytelen névátvitel nem biztos, hogy egyszerű tévedés. Sokkal mélyebb problémát is takarhat. Ha rekonstruáljuk és megvizsgáljuk a régi aklok funkcióját, kiderülhet, hogy az országban oly nagyszámban fellelhető kertes települések akliához, akóihoz, akloskertjeihez hasonló funkciót töltötték be a komlói régi aklok is. Mint ismeretes, az aklokban a nagy jószág élt, a falutól távolabb, mintegy gyűrűként elhelyezkedve. Ott az aklok területén folyt a mezőgazdasági munkák dandárja, a cséplés és betakarítás, és ott tárolták a jószág takarmányozásához szükséges gabonát, takarmányt. Ha ezt a régi tótkomlói aklokról is elmondhatjuk, akkor már nem egyszerű névátvitellel, hanem a paraszti élet egy fontos mozzanatának továbbélésével van dolgunk. A név megmaradt, de elvesztette azt a funkciót, amelyet eredetileg jelölt.

A falu történetírója, amikor az aklok lerombolásáról beszél, aklok alatt a telken levő építményt érti. Az egykori térképen (l. a térképvázlatot) viszont maguk a telkek vannak akloknak megjelölve. Mindkét objektumot azonos szóval jelölték és ezt a nevet őrizték meg, a már teljes mezőgazdasági funkciót betöltő szérük jelölésére. A térképen feltüntetett és számokkal ellátott akloknak teleknagyságát nem ismerjük, de hozzávetőlegesen megállapíthatjuk, hogy körülbelül 100—150 négyszögölesek lehettek, mert 3—4 régi akolból lett egy új 300—400 négyszögöles házhely. „Ezen aklok folyószámmal is meg valának jelölve, amely folyószám kezdődött a község északnyugati részén, ahol a Szárázertől az orosházi útig 85 ilyen akol találtatott, 2 akol az orosházi és a pusztaföldvári út között volt, 55 a pusztaföldvári és csabai út között, 5 a csabai és aradi út között, 71 a község keleti oldalán az aradi és mezőhegyesi út közötti részen volt, 1 a község déli részén levő gödör mellett, 12 pedig az említett gödör és az Ótemető közti részen volt. Összesen tehát 229 akol létezett.”<sup>4</sup>

Ezek az aklok félkörívben vették körül a falut. A leírásukból kiderül, hogy dudva kerítésük volt, és nemcsak háziállatok tanyáiul, hanem a szegényebb sorsúak számára lakásul is szolgáltak. Valószínű, hogy az aklokban csak ló és szarvasmarha volt, az aprójószág és disznó otthon volt a ház körül. A másik nagyon figyelemre méltó megjegyzés az, hogy lakásul szolgáltak. Az itt lakók életéről, társadalmi hovatartozásukról kevés adatunk van. A komlói evangélikus egyház házassági anyakönyvében 1854-ben történt egyik bejegyzéséből tudjuk, hogy egyes házassulók neve után lakhelyük *aklos*-nak van jelölve. Egy másik adat arról szól, hogy az aklosok jogállása nem volt egyenlő a faluban lakókéval. Tótkomlós község 1852. évi május 16-án kelt jegyzőkönyvében olvassuk: „...Kerecsen János, Ponyiczki Mátyás és Koreny János aklosok abbeli folyamodásuk, amelyben a kenderföldek használatából kizárásukat panasolván a következőképpen végeztetett ... az úgynevezett aklosok kenderföldjeik használatából kizárattak most éppen, midőn a földbecslési munkálatok befejeztetvén mindenkinek birtoka bevezettetik. Azon okok a következők lévén: az aklosok a volt földesuraság által is mindig úgy mint házatlan zselléreknek tekintettek, s mint úrbéri szolgálatokat csak mint ilyenek tettek is, így kenderföldjük a törvény értelme szerint nem jár, mert azon aklosok a kenderföldeket csupán a lakosság többi része jó akaratjából használták eddig is, amennyiben a lakosság maga illetőségéből engedett által használatra a nevezett aklosoknak egy bizonyos részt, mert ezen aklosok jelenleg is csupán közlegelőn épült viskókban laknak melyek többször bontattak s azoknak békessége birtokában háborgattak, következőleg azok mint házatlan zselléreknek tekintendők ... akiknek kenderföld nem jár.”<sup>5</sup>

Az aklokban tehát a lakosság legszegényebb rétege, a házatlannak nevezett zsellérek

éltek, valószínűleg ők látták el a 229 akolban a jószág melletti teendőket és végezték el az aklokban folyó minden munkát. Hogy mennyiben függtek a falubeli gazdáktól vagy a földesuraktól, az itt nem derül ki, de a falubeliek azon jogától, hogy kenderföldet kapjanak, meg voltak fosztva.

Az akloknak nevezett telkeken a jószágok befogadására emelt épület, melyet szintén akolnak neveztek, megközelítőleg istálló nagyságú lehetett. Vesszőfonatú falának szárnyas ajtaját szőlővenyigéből vagy fűz vesszőből font gúzs (*veraj*) tartotta. Kívülről a fal tövére hányták a trágyát, amiből idővel 1—1,5 méter magas fal lett, télen az tartotta a meleget. A fonatos falra 4—5 szarufát tettek, de minél vékonyabbat, mert a fonott fal nem bírta a nehéz tetőzetet. A szarufákat a Szárazérből vágott náddal borították. Ez a kezdetleges



Tótkomlói pásztorok a 19. század elején. (A kép eredetije a Néprajzi Múzeumban, R 6455 sz. alatt.)

Komlóšski pastieri na začiatku XIX. storočia. Pôvodina v Národopisnom múzeu zn. R 6455

Hirten aus Tótkomlós, Anfang des 19. Jahrhunderts. Das Originalfoto im Ethnographischen Museum unter Nr.: R 6455

építmény jó védelmet nyújtott a benne meghúzódo jászagnak. Arról, hogy az aklokban tüzeltek volna, írásos emlék nem szól, de abból a tényből, hogy az aklosok családjakkal együtt ott éltek, következtethetünk, hogy tüzeltek is bennük. Innen, az aklokból hajtották ki a jószágot a bellegelőre, és tartották kint egész nyáron, télen pedig az itt elcsépel és elraktározott szalastakarmányon teletették ki. Mindebből megállapíthatjuk, hogy Tótkomlós kertés település volt, szűk beltelkekkel, a falut körülvevő kicsi bellegelővel, a jószág szállásául szolgáló aklokkal és nagy, bérelt, távoli legelőkkal.

A régi határnevek elárulják, hogy milyen jószágot legeltettek a falut körülvevő közlegelőn a 18. és a 19. század fordulóján. A következő határneveket ismerjük a Felvégi legelőn: *Tehéncsordajárás, Bikací, sejk, Malacos*. Az utóbbi név a Székegyházi pusztán is megtalálható.<sup>6</sup> Az 1850-es évek elejéről tudjuk, hogy a község mind a Felvégi, mind az Alvégi legelőre gulyásokat (*kravjar*), kanászokat (*kanásh*) és *malacoš*okat fogadott fel.<sup>7</sup>

A bérletek megszűnése után a szentetornyai pusztáról az ökörscordát és a tinógulyát a község által részletekben megvásárolt kaszaperi legelőre vitték. Az 1872. évben a gulyást már a kaszaperi gulyához fogadták fel.<sup>8</sup> A ménest a községgel határos székegyházi pusztára — Kiskomlóra — hajtották. A csikóst már az 1856. évben oda fogadták.<sup>9</sup> Bár egy kisebb számú ménes 1875-től Kaszaperen is volt, mert a gulyás abban az évben lovakat is őrzött,<sup>10</sup> és még az 1930-as évek táján is legelt pár öreg ló az ökrök, tinók és üszők között.

A legelők megszűnésével és szántónak való feltörésével Tótkomlóson is megindult a parasztság nagyarányú rétegződése, egyrészt a kyszámú gazdagparasztság irányába, másrészt a nagylétszámú, de kicsi földdel és kevés állattal rendelkező parasztság, vagy éppen a nincstelen zsellérek rétege felé.



Karám és fedeles állás, üszők részére Kaszaperen 1957-ben  
Provizórna stajňa a výbeh pre jalovice v Kaszapere v r. 1957  
Pferch und gedeckter Stand für Färsen in Kaszapere, 1957

A falut körülvevő közlegelő megszűnte nagy csapás volt az amúgy is erősen gyengülő állattartásra. „Ahol előbb a gulyás és juhászbojtár furulyájának és a nyáj andalító kolompjának hangját az alkonyi szellő hordta szét a tájon, most már az eke után ballagó szántóvető fűttye és állandó társának, a pacsirtának kedves éneke hangzott. Komlós határából, az utakat kivéve, nem maradt egy talpalatnyi föld sem felszántatlan, bevetetlen. A tizedrésnyire leapadt gulyák, ménesek a Kaszaperen vett birtok egyrészére, vagy pedig a Székegyházi puszta legelőnek fenntartott részére szorítottak. Az így leolvadt marhaállomány az 1861—62. évben pusztító marhavész következtében még kisebbre apadt le, annyira, hogy azok a gazdák, akiknek 4 ökre és egy-két tehene volt, nagygazda számba mentek. Erre következett még az 1863. évi nagy aszály és inség...”<sup>11</sup> Ezek a csapások a végét jelentették az egy évszázadnál tovább tartó virágzó állattartásnak.

A falut körülvevő közlegelő felosztása és az aklok lerombolása után a megmaradt jószág a 650 holdas kaszaperi és az ezer holdnyi kiskomlói pusztára szorult. A kaszaperi legelőn amely kicsi területe miatt pusztának már nem volt mondható, 1 holdra két lábásjószág legeltetése volt megengedve, de a legelő jobb kihasználása miatt 400 darabnál többet sohasem engedtek rá. A 19. század végéig főleg ökröket és tinókat tartottak Kaszaperen, az időjárástól függően májustól novemberig, mert a ki- és behajtás rendjét egyedül az időjárás szabályozta. A 19—20. század fordulójától, amikor az ökrök tartása a községben nagyon megcsappant, a három évesnél nem idősebb tinók között megfért a még meglevő 20—30 ökör, de már üszöket és meddő teheneket is hajtottak oda, közöttük 3—4 bikával. Az ökröket a nyári mezőgazdasági munkák idején a gazdák hazahajtották, de a pásztorokat



Gulyások kunyhója Kaszaperen 1957-ben  
 Koliba kraviarov v Kaszapere v r. 1957  
 Hütte von Rinderhirten in Kaszapere, 1957

úgy fogadták, hogy a hordás alatt is kötelesek legeltetni. Mivel a hordási időben kevés ökör maradt Kaszaperen, a csordások egymásközt megegyeztek, hogy csak egy maradt az állatokkal, a többi aratási munkát vállal. A tinóknak, majd később az üszöknak *karám, állás, (akov)* készült éjszakára. A karám körülbelül 100 méter átmérőjű, fakorlással körülvett tér volt. A fakorlát mentén belülről a föld le volt mélyítve 1 méter mélyre, és ezt a földet a korlát másik oldalán gátnak emelték. Így megakadályozták, hogy a jószág kiugorjon a karámból. Az üszök karámjának végébe az 1900-as évek elején egy fedeles állást is építettek, amelytől 50 lépésnyire volt a gulyások kunyhója (*guňhó*). Kaszaperre is került ménes, de az igen kevés számú lehetett, mert az is a gulyás gondjaira volt bízva, de ottani tartása az 1900-as évek elején megszűnt.

A székegyházi pusztának Kiskomlós nevű része az a terület, ahová a legelő 1856. évi felosztása után az állatállomány zöme, a nagyobb számú ménes, a tehéncsorda és a konda került. Az üszöket a faluba vagy a tanyára vitték. A lovakat a múlt század 60—70-es éveitől kezdve többnyire a tanyán, kisebb mennyiségben a falubeli istállókban tartották. A kiskomlói ménes 250—300 lóból állt. Mihelyt az idő kimelegedett, kihajtották azt, s ahogy az öregek mondják *od Dúra do Mihala*, vagyis április végétől október végéig volt a legelőn.



Delelő tehenek és üszök Kaszaperen 1957-ben  
 Poludňajší odpočinok kráv a jalovic v Kaszapere v r. 1957  
 Mittagsruhe von Kühen und Färsen in Kaszapere, 1957

A ménesnek a kaszaperi karámhoz hasonló állása volt, de akkora, körülbelül 200 méter átmérőjű. Ott legeltek a csikók és azok a hámoslovak, melyek az év nagy részében munkába nem kellettek, de hordáshoz és nyomtatáshoz mindig haza hajtották azokat. Ez volt az

úgynevezett szelíd (*prosti*) ménesük.<sup>12</sup> Az 1900-as években még 150—200 ló legelt -Kis komlóson, 1930-ban már csak 70—80 volt a gulya mellett.

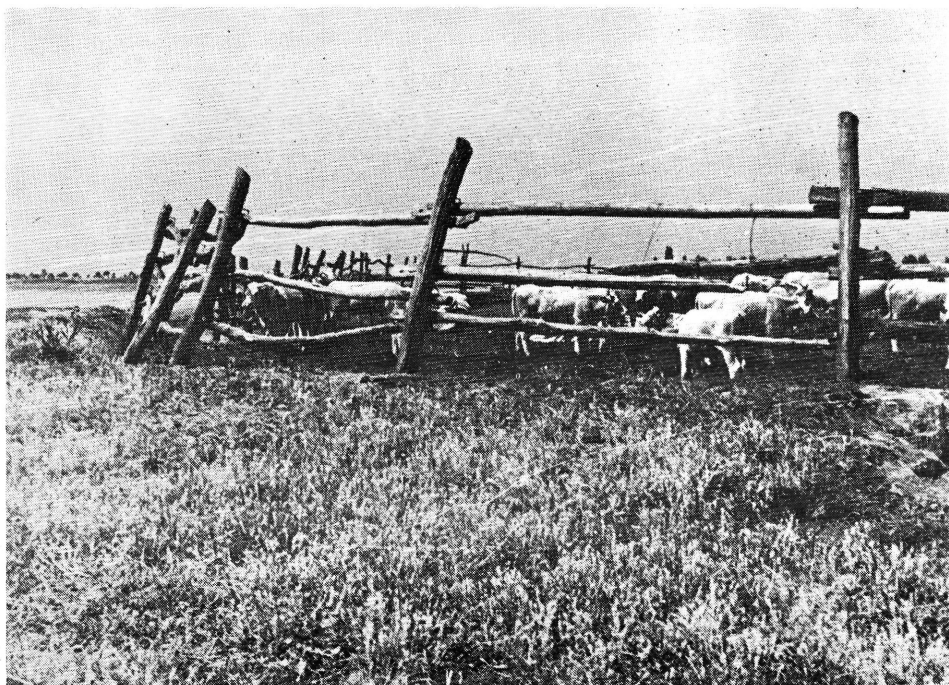
A tehéncsorda, mely Kiskomlóson legelt és legel még ma is, 1880-ban 1000—1200 darabból állt. 1956-ban már csak 150 fejőstehén járt ki. A csordások korán reggel, utcáról-utcára menve terelték össze a teheneket — szarutülkeiket (*trúba*) fújva — és hajtották a marhát a legelőre.

Hajtóeszközük a karikás ostor (*karikáš*) volt. Részei: a nyél (*porisko*), a fül (*ucho*), a telek (*zveske* vagy *karička*) a nyak (*ňak*), a sallangok (*šalange*), az ostorderék (*remená žinka*), a tócsapó (*rudáš*), a szíjcsapó (*čapó*), a sugár (*šugár*).

A karikást a pásztorok maguk készítették. Cseresznyefa a legjobb nyélnek való, mert nem töri fel a kezét. A derék bélelése kenderkötél, amit 6—8 hasított szíjjal fontak körül.

Az a jó karikás ostor, amelyiknek dereka kígyófonatosan (*šugaristí*) van fonva. A nyélnek való cseresznyefát a csordások a kiskomlósi legelőtől alig 2 kilométer távolságra levő szőlőskertekből (*viňice*) lopták, ahová kora hajnalban mentek, hogy ne találkozzanak a gazdákkal. Volt olyan csordás, aki már előre megalkudott a szőlőcsósszel, hogy melyik fa fiatal hajtását hagyja meg, mert a karikásnyélhez a két éves hajtás volt a legjobb. Rosza Pál mesélte, hogy 1923-ban egy kétéves hajtásért fél liter pálinkát adott a csóssznek.

A tehénpásztorokat, a csordásokat (*kravjar*) a község előljárósága, a községi gazda javaslatára fogadta fel, de a tulajdonosok fizették. Idejük május első hetétől november első hetéig, a hideg beálltaig tartott. Idejük kitelte után még kötelesek voltak felváltva a

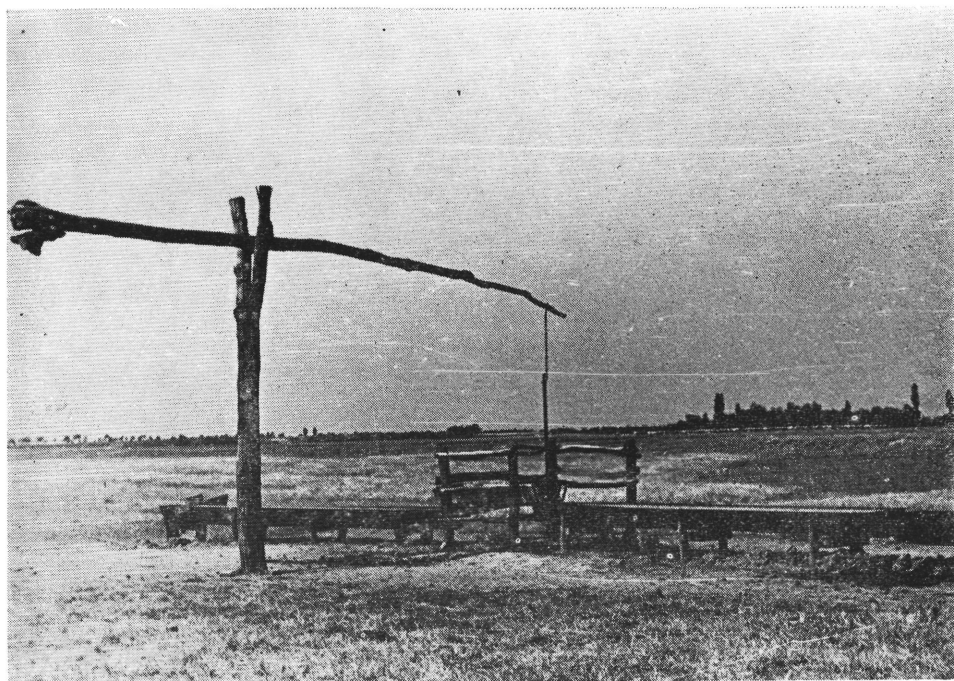


Karám Kiskomlóson  
Ohrada pre dobytok v Kiškomlóši  
Pferch in Kiskomlós

községi bikák gondozása miatt Kiskomlóson éjszakázni, amiért külön fizetést kaptak. A Felvégi legelő megléte idejében, a múlt század közepéig, a községnek még külön borjúpásztora is volt, aki addig legeltette a borjúkat, amíg az idő melege engedte, nagyjából október végéig. A borjúpásztorokra vonatkozóan egyetlen adatot találtunk: 1854-ben Magna Pál volt a felvégi borjúpásztor, akinek fizetése jószágként 1 garas, minden második után egy kenyér és minden negyedik után 1 véka búza volt.

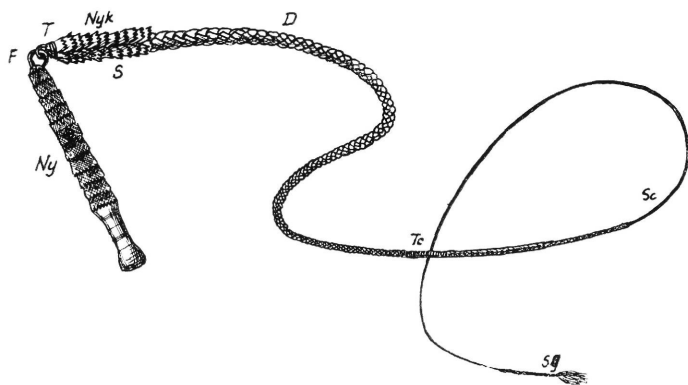
A községi csürhe és malackonda is előbb a Felvégi és az Alvégi legelőn legelt, és 1856 után került Kiskomlóra. A kocák ott faltak a maguk túrta gödrökben. A kanászok a nyári zivatarok alkalmával arra ügyeltek, amikor a gödrök hirtelen megteltek esővízzel, hogy a kismalacok bele ne fulladjanak a pocsolyákba. Olyankor a kanászok kidobálták a kicsiket a vízzel megtelt gödrökből.

Abban az időben a kanászokra a községi kanászgazda ügyelt (e tisztség az 1880-as években szűnt meg), aki hetenként egyszer-kétszer kiment a legelő csürhéhez és ellenőrizte nincs-e hiány, egészségesek-e a községi kanok, van-e szaporulat. Évi fizetése fél lánc kukoricaföld és 5 darab öreg sertés ingyenes legeltetése volt.



Kút a kiskomlósi legelőn  
Studňa na kiškomlôšskom pastvisku  
Brunnen auf der Weide von Kiskomlós

A fenti adatok már a változás állapotát mutatják, amikor a megmaradt jószágállomány a távoli pusztákról a falu körüli szűk legelőkre került. Nézzük meg, milyen területeken jelentkezik ez a változás? Az állattenyésztésről a terménygazdálkodásra való áttérés jelentősen megváltoztatta az állattenyésztés egész arculatát. Figyelemmel kísérhetjük az állatállomány csökkenését és ugyanakkor összetételének módosulását. Az utóbbi a tenyész-



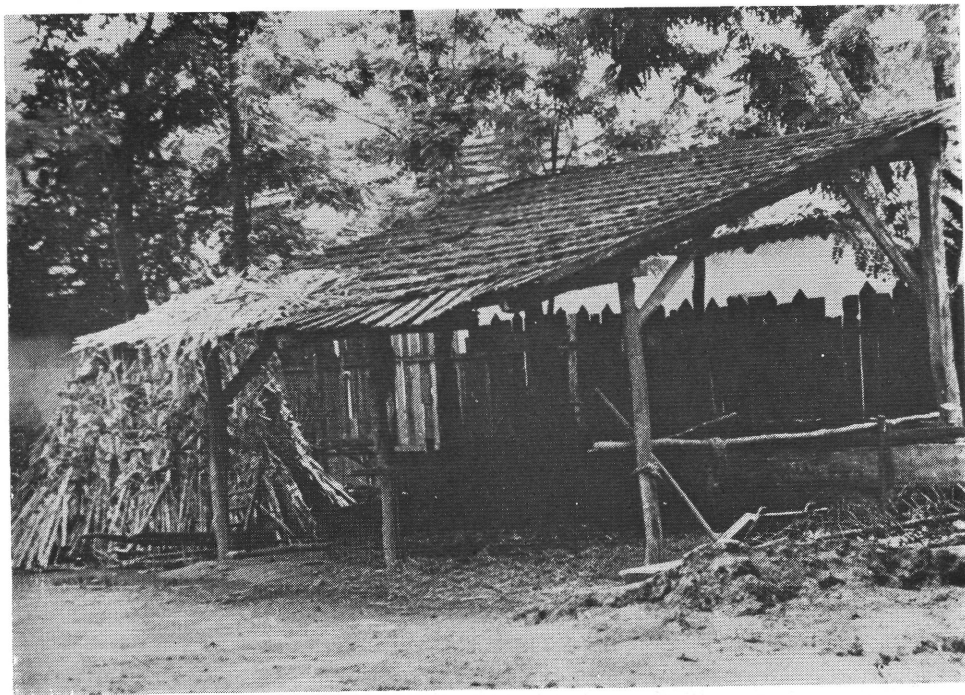
Karikás ostor  
 Pastiersky bič zvaný „karikás“  
 Hetzpeitsche



Akol szarvasmarhák részére, kisparaszti gazdaságban  
 "Akov" pre hovädzí dobytok v maloroľníckom gazdovstve  
 Hürde für Rinder bei einem Kleinbauern

növendék és hízóállatok javára történik az igás állatokkal szemben.<sup>13</sup> A változás másik figyelemre méltó momentuma az állatfajták kicserélődése. Ugyanis a régi, ridegtartásra alkalmas fajtákat felváltották az értékesebb, de kényesebb fajtákkal. Az új fajták elterjedésével és meghonosodásával átalakultak a jószágtartás épületei, megváltozott az állatok gondozása és mindennapi ellátása is.<sup>14</sup>

Az új gazdasági ág, a gabonatermesztés szoros kapcsolatban van az állattenyésztéssel. Nem egyszerű kiegészítői egymásnak, hanem kölcsönösen meghatározzák egymást. A termények az emberi szükségletek kielégítésével és az állatállomány ellátásával értékesülnek, a föld megmunkálásához viszont igásállatra, a föld termőerejének biztosítására pedig állati trágyára van szükség.<sup>15</sup> A megváltozott piacviszonyok egyre nagyobb gabonafelhozatalt vártak. A paraszti gazdálkodás célja az lett, hogy ezeken a piacokon minél több gabonát és terményt értékesíthessen. Ezt azonban csak korszerű és alapos agrotechnikai műveléssel lehetett elérni. Ahhoz, hogy minél jobban megművelhessék a földet, sok, jó erőben levő és bármikor munkába állítható jószágra volt szükség. Természetesen a félszilaj tartás nem elégítette ki ezeket a követelményeket, ezért a gazdák áttértek a mindezt biztosító belterjes, is-



Szín szarvasmarhák részére, kisparaszti gazdaságban  
Provizórna stajňa pre hovädzí dobytok v maloroľníckom gazdovstve  
Schuppen für Rinder bei einem Kleinbauern

tállós állattartásra. Addig maga az állat volt az érték, most már a munkája is, amellyel a parasztember megkönnyítette a szántást, a vetést, az aratást és más nehéz paraszti munkát. A jószág, mint érték, természetesen nem szűnt meg, sőt értékében emelkedett, mert munkájában segítőtársa lett az embernek.

Az istálló tartással újra fellendült a jószágtartás. Jófajta és eladásra alkalmas állataikat a piacokon értékesítették, az értük kapott pénzből a most első számú „kedvencet” a földet gyarapították, vagy egyéb javakat szereztek. Ezek után vizsgáljuk meg Tótkomlós belterjes állattartását!

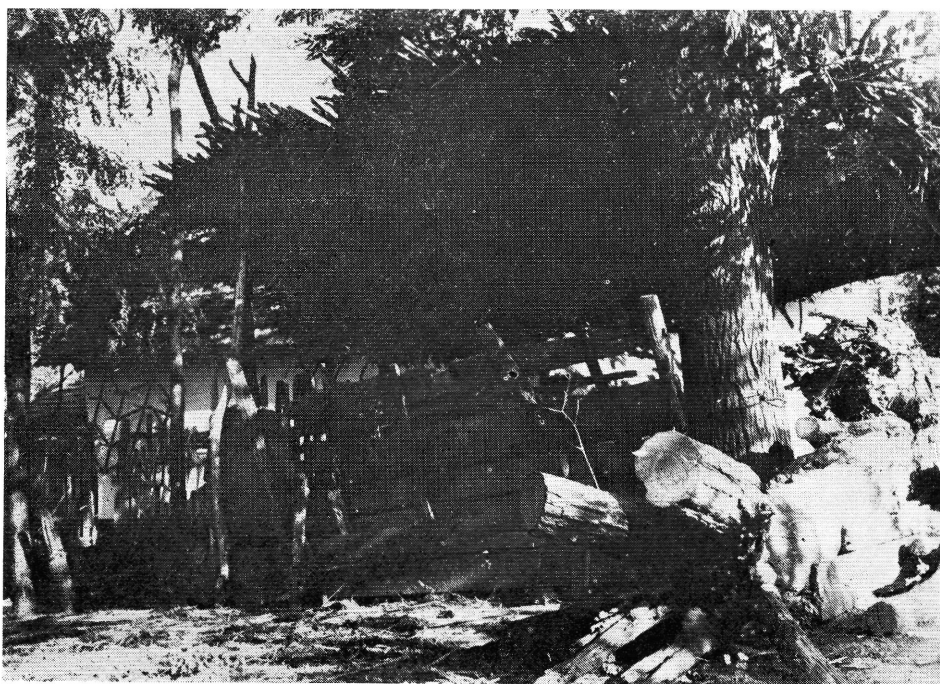
### *A lótartás*

A ló a legbecsesebb, a gazdaságban a legértékesebb állat, a paraszti életben a legfontosabb segítőtársa az embernek. Sok gazdának a parasztszekéren kívül, volt még egy kisebb, sárgára festett kocsija, amely elé mindig szép, fiatal lovakat fogtak. Azok voltak a gazda büszkeségei, és jelentették a módot, a rangot.

Néhány gazda eladásra is nevelt lovakat, ilyen volt Karkus János, akit az egész falu *Karkus apókának* nevezett. Honvédségnek, külföldi lófelvásárlóknak, vidéki birtokosoknak adta el lovait, főleg méneket, továbbtenyésztés céljára. Rosszabb lovak eladásával, kupeckedéssel csak a cigányok foglalkoztak.

Kivétel volt Horváth Mihály cigány lókupec, aki az első világháború előtt és alatt Bécs lóvásárait is megjárta, a komlói gazdáktól vett szép lovakkal.

A 19. század második felében, amikor lassan a lóerő az ökörállományt kezdte háttérbe szorítani, még nem sok gondot fordítottak a fajok kiválasztására. Nagyonbbrészt kistermetű parlagi lovaik voltak. Pedig jó lovak tenyésztésére is lett volna alkalmuk, mert a mezőhe-



Szín szarvasmarhák részére, kisparaszti gazdaságban  
Provizórna stajňa pre hovädzí dobytok v maloroľníckom gazdovstve  
Schuppen für Ringen bei einem Kleinbauern

gyesi állami ménésbirtok határos volt a községgel, ahol az Alföld talajviszonyainak megfelelő tájfajtákat, a nóniuszt és a furiozót tenyésztették. A gazdák szerették a kistermetű parasztlóvakat. Az 1860—80-as években a vállalkozó és haszonleső gazdák gyakran elmentek Erdélybe, fiatal lovakat vásárolni. Egy-egy gazda 6—8 darabot is haza hajtott. Kicsapta a ménésbe, és egy-két év múlva haszonnal adta el Hódmezővásárhely, Gyula, Arad állatvásárait. Fuvarba is jók voltak az erdélyi lovak. Több fuvaros összefogva Temesvárig, Szolnokig és Nagyváradig is elment velük. Amikor az állam felhívta a gazdák figyelmét a tájfajták tenyésztésére, a 80—90-es években Tótkomlóson is lassan megindult az ajánlott tenyésztés. Az állam 1905-ben méntelepet létesített a községben, ahol 7 mezőhegyesi mén állomásozott. A méntelepet gyakran keresték fel a lótarató gazdák kancáik fedeztetése céljából, de az 1930-as évekig magáncsődörökkel is fedeztettek a községben.

A munkába befogott lovakat a múlt század 60—70-es éveitől kezdve többnyire a tanyán, kisebb részben a háznál tartották. A kintlevők a tanya körüli legelőn legeltek. A tarlót nem törték fel mindjárat aratás után, ami esős időben különösen jó legelőt adott, mert sok vadmuhar nőtt rajta. Korán reggel benyűgözték (*zaputnali*) a lovakat és délelőtt 9—10 óráig hagyták legelni. Ha nem volt munka, kint hagyták a lovakat késő estig is a tarlón. A tarlón való legeltetés másik fajtája az éjszakai legeltetés volt. Este, a munka végeztével, a gazda



Tanya körül legelő tehenek  
Na paši okolo sálaša  
Vorwerk mit weidenden Kühen

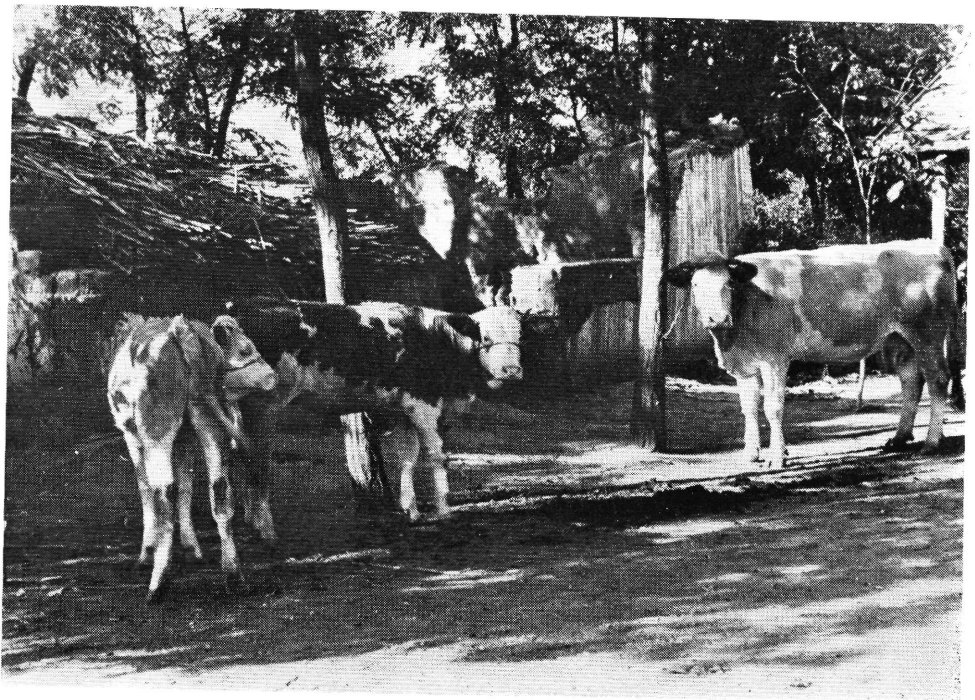
fiai és a béresek felültek a lovakra és kimentek velük a tarlókra vagy az uradalmi földekre. Ide hajtották ki lovaikat a fuvarosok (*koňkári*) is. A gazdafiak számára az éjszakai legeltetés a gazdálkodásban való előrelépést jelentette. Ezeken az éjszakákon játszották a *vitri mi rit'*

játékot is. Amikor a lovak megcsendesültek, azokat egy kisebb legényre bízták, a többi 8—10 legény pedig két-három közelebbi tanyán hosszú kötelekkel megkötözte az istállóban alvó legényeket és magával hurcolta árkon-bokron át. Karikásaikkal biztatták őket és odaodasóztak nekik. Közben hangosan kiabálták: *vitri mi rit! vitri mi rit!* Saját lovaikhoz érve feloldották őket, és a titokban kilopott pálinkából fájdalomdíjul nagyokat húztak velük.

A legények a csillagok állásából ismerték az idő múlását, borús időben pedig a lovak ganézásának számából tudták az időt, mert a lovak lassan haladva legeltek, emésztésük is egyenletes volt. Lábaikra vas- és kötélbéklyót tettek, hogy ne mehessenek messzire és ne hajthassák el őket. A legények az éjszakát felváltva alvással és virrasztással töltötték el. Kora hajnalban nagy kurjongatások közepette hajtották vissza a lovakat a tanyákba vagy a faluba, ahol munkába álltak velük.

Ez a legeltetési mód előnyös volt a fuvarosoknak is, mert a tarlón semmi legeltetési díjat nem fizettek, s ezt igyekeztek is kihasználni. A gazdák jóakarattal el is nézték, de bajos is lett volna megakadályozni. Az éjjeli legeltetés az első világháború idején szűnt meg.

A 19—20. század fordulóján egy 10—15 holdas gazdának mindig volt 2—3 lova. Nagyobb gazdának 8—14 is. A lovakat télen istállóban, nyáron a kigazdák nyári jászolhoz kötve, nagygazdák az akolban, a szabad ég alatt tartották. Gondozásuk mindig az istállóban történt, amelynek egyik végében állt a jászol (*jasle*), a másik végében a szénatartó (*seňňec*) és a béres ágya (*postielka*). Tisztán tartásukra nagy gondot fordítottak. Napjában kétszer reggel és délután megalmoztak. Az alomból a száraz szalmát kirázták, s az ott maradt. A nedveset vasvillával (vidli) félrehányták és talicskán (*fúrik* vagy *taliga*) a trágyadombra vitték. A száraz alomra friss szalmát terítettek, megágyaztak (*poprávali*) a jószágnak.



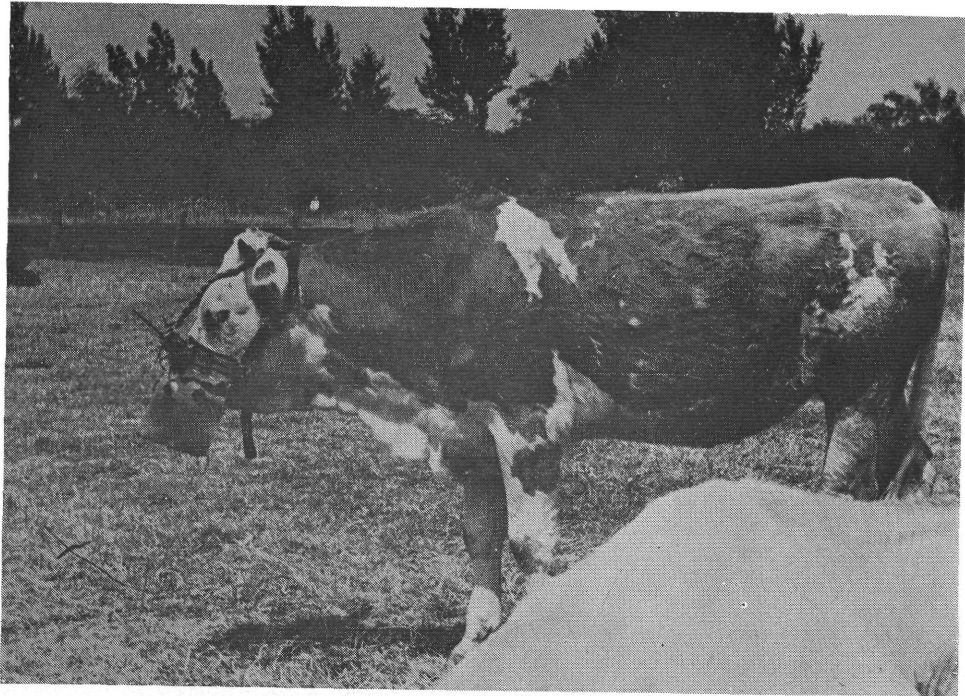
Tanyán fák alá kikötött tehének  
 Kravy uviazané o strom na sálaši  
 Unter Bäumen angebundene Kühe am Vorwerk

A gazda valahányszor bement az istállóba, mindig igazított egy keveset az almon, és volt egy-egy szava az állatokhoz. Almozáskor történt a ló testének ápolása is. Először szalma-csutakkal (*čutak*) jól lecsutakolták, majd vakaróval (*česadlo*) végigvakarták, hogy a por és a kihulló szőr lejöjjön róla. Utána a szőrét fényesre kefélték, végül egy szúrdarabbal (*hunenka*) letörölték. Némelyik ló bőre nem állta az erős vakarót, az illet kokszt darabbal vakarták.

A húgylé elvezetésére a hidlás (*podmostina*) szolgált. A lovak hátsó lába alatt egy 20—30 cm mély és 30—40 cm széles árok húzódtott, amely deszkával volt befedve. A húgylé az almon keresztül a fedődeszkák közein lecsurgott az árokba. Az árok a falon keresztül, egy nyíláson át, a szabadba vezetett, és abban folyt ki a szennyvíz a trágyadombhoz.

Az istállóban volt a lószerszám helye, ott álltak a tisztítóeszközök továbbá a vasvilla, a lapát. A béres ruhái is, kiscsizmák a falbavert facövekbe akasztva, nagygazdánál a széna-tartó gerendájába vert vasszegre téve. A falra felakasztott kicsi polcon, vagy a vakablakban tartották az állatok gyógyításához nélkülözhetetlen orvosságokat: ott állt a nyűrothadás ellen a nyúlháj, a pata és a csüd felpállásának gyógyítására egy fazékban fokhagyma és só híg keveréke, amivel lemosták a beteg testrészt és utána kékkőporral behintették. A nyári jászolhoz kikötött lovak gondozásával kevesebbet törődtek, pedig ott jobban szenvedtek a legyek bántalmazásától, mint az istállóban.

A tanyán tartott lónak nem volt elég a tanya körüli legelés, hogy jó erőben legyen. Táplálásáról másképpen is gondoskodni kellett. Mivel a község határában, de a tanyák körül sem voltak legelő és rétek, ahol nagyobb mennyiségű széna termelt volna, ezért a ta-

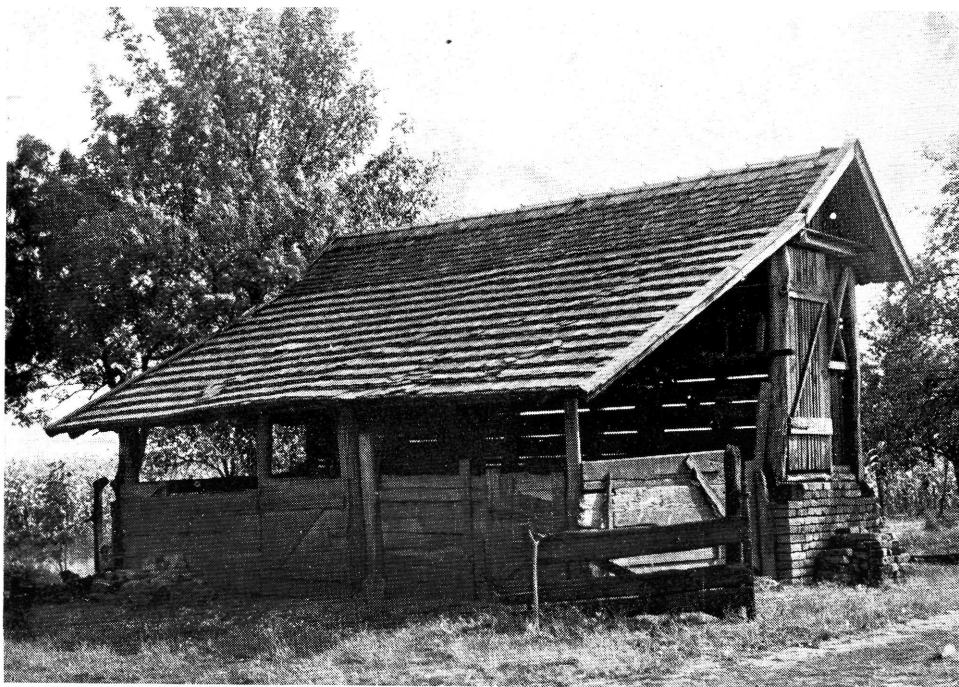


Borjú palókéval  
Teľa s „klincami”  
Kalb mit *palóka*

karmányt minden lótartónak magának kellett megtermelnie, szálás és szemes takarmány formájában. Az árpaszalma (*jačmenovo seno*) és a zabszalma (*ovoz*) volt a legjobb takarmány, a búzaszalma (*slama*) már gyengébb. Rozsot keveset termeltek takarmánynak, muhart és lucernát (*detelina*) is csak kis mértékben, a jószág eleségének megjavítása végett. A törek (*zrapke*) és a pelyva (*pleva*) takarmányrépával (*repa*) keverve a pác (*miešanina*) a ló egyik legfontosabb tápláléka. A pácot ősszel tökkel, télen takarmányrépával, nyáron szecskázott lucernával adták, amit mindig az előző napon készítettek el, hogy megfűlledjen, úgy kissé savanykás ízt kapott. Hátaskosárban (*chrptoví koš*) vitték a jászolhoz. Abrakul zabot vagy kukoricát, külön vagy vegyítve, kukoricadarát répával, vagy tökkel keverve adtak.

A ló napi háromszori etetésének mindig azonos időben kellett történnie, különben az étvágya elromlott — mondta Paulik János gazda. A reggeli etetés kora hajnalban négykor kezdődött. Pácot, abrakot (*obrok*), utána szénát (*seno*) vagy kukoricaszárat (*kukuríča*) kapott, fél hatkor megittak. Etetés közben tisztították és almoztak alája. Utána pihent a jószág. A déli etetés ideje 11 órakor kezdődött. Az eleség ugyanaz, ami reggel volt. Az esteli etetés 6—8 óra között történt, olyankor nem adtak pácot, csak abrakot és szénát. Éjjelre egy-másfél kéve kukoricaszárat vagy két-három villára való árpaszalmát dobtak eléje a jászolba, ahol a jászol fölött saroglya (*rebrik*) volt, ott abba.

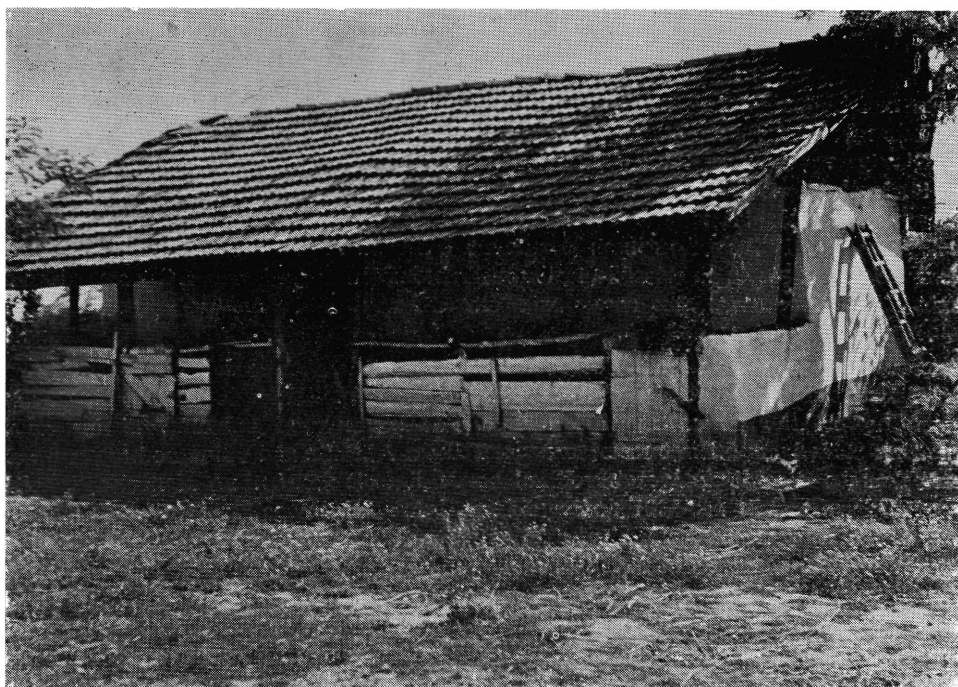
A nyári takarmányozás annyiban tért el a télitől, hogy sem pácot, sem kukoricaszárat nem adtak, hanem levágott kalászosokat zölden vagy széna formájában. A tavaszi árpát és zabot zölden vagy szárazon (szénának nevezik) adták a ló elé, sokszor lucernával megjavítva.



Tanyai sertésól góré alatt, 15 darab hízó részére  
 Chliev pod hambárom na sálaši pre 15 krmnikov  
 Kobe am Vorwerk unterhalb der Maisscheune, für 15 Mastschweine

A lovat sokoldalúan dolgoztatták. Amíg szekér elé ökröket, a koci elé mindig lovat fogtak. A mezőgazdaságban szántáshoz, boronáláshoz, henger és vetőgép elé fogva, kukoricatöltögetéshez, a szárazmalmok idejében a malom hajtásához fogták be. Amelyik gazdának a lovai nem értek rá, vagy sajnálta azokat a malom keringőjébe befogni, fuvarosoktól bérelt 2 krajcárért egy párat. A lóval való nyomtatás is általános volt. Búzát a századfordulóiig, árpát az 1920-as évekig nyomtattak lovakkal. Az ágyasba két lovat fogtak egymás mellé, legfeljebb 4 járt körbe-körbe, a hajtó az ágyas közepén állva hajtott. Naponta két ágyast nyomtattak el. A szérűn való nyomtatás októberben kezdődött és január közepéig, végéig tartott.

A ló hámba való betanítása könnyen ment. Másfél-kétéves korában anyja mellé kötöttek hám nélkül. Pár hónap múlva már hámot tettek rá és üres kocsit húzattak vele, az öreg ló mellett. Indítószavak: *nete* és *no*. Szántásnál irányításukra vegyesen használtak magyar



Tanyai sertésól, 20—25 darab hízó részére  
 Chliev na sálaši pre 20—25 krmnikov  
 Kobe am Vorwerk, für 20—25 Mastschweine

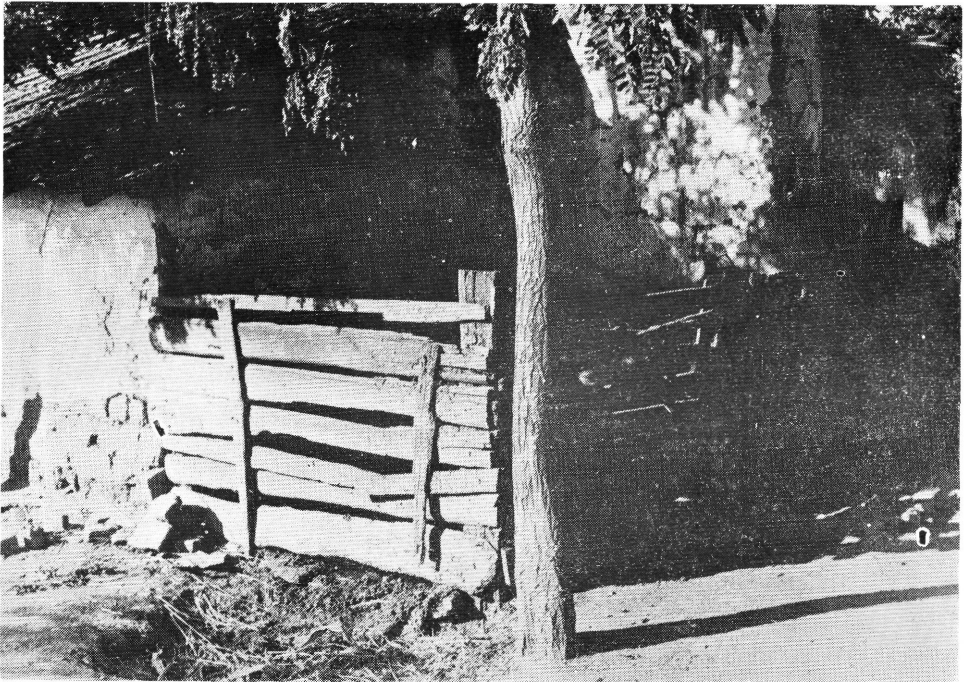
és szlovák szavakat: jobbra (*odseba*), balra (*ksebe*), hátra (*ñeide vagy cruk*). Szántásnál a bal oldali a *ksebník*, a jobb oldali a *brázník*, amelyik a barázdában jár.

Párosításnál lehetőleg úgy fedeztettek, hogy az ellés ideje tavaszra essen, mert így az anyaállat a nyári munkában már teljes erejével részt tudott venni.

A ló ivar és korszerinti megnevezése:

kanca	<i>kobola</i>
vemhes kanca	<i>žrebnik</i>
csikó 1 éves korig	<i>žriebe</i>
2 éves csikó	lanštiak
csődörcsikó 4 éves korig:	<i>žrebec</i>
kancacsikó 4 éves korig:	<i>kobóvka</i>
csődör	<i>čeider</i>
herélt, vagy paripa	<i>herilt, paripa</i>

Nemükön és korukon kívül színük szerint is megkülönböztették, ami nagyon szegényes, inkább a magyarból átvett megjelöléssel történt: fehér (*bieli*), fekete (*čierni*), szürke (*sirka* vagy *sivka*), deres (*dereš*), fakó (*fakó*), pej (*pejko* vagy *červení*), sötétpej (*čierni pejko*), világospej (*vidní pejko*), meggyfej (*višňovi*), sárga (*šárgo*), almásderes (*jablčisti*), vasderes (*dereš*). Színfoltjaik után megkülönböztették: a csillagosat és szárcsát, a tűzöttet, a lámpásorrút és a keselyt. A nagyon erőslábú ló a *congálovi*. Ha akár a ló vagy a szarvasmarha elvetélt (*vihodí*) a magzatot, ha már a szőre kifejlődött megnyúzták és tarisznyát készítettek a bőrből. Ha nem életrevalót hozott a világra, mondták, hogy tarisznyát ellett (*kapsel' u ožrebila*). A sovány és gyenge lóra a koporsó (*truhla*) megnevezés járta.



Tanyai sertésól, 2—3 darab hízó részére  
 Chliev na sálaši pre 2—3 krmniky  
 Kobe am Vorwerk, für 2—3 Matsschweine

A lónevek többnyire a magyarból lettek átvéve, aminek a magyarázata az, hogy Tótkomlós magyar nyelvű községekkel volt körülvéve. A magyar gazdáktól vásárolt lovak neveit sem változtatták meg, de gyakran szlovák utóhangot ragasztottak hozzája. Például a kesejből *kešo* lett.

Lónevek csödörre és paripára: Betyár, Bátor, Bandi, Csillag, Egzo, Ferke, Furi, Maci, Madár, Keso, Kígyó, Vaszij, Vidor, Zula, Cirusz. Kancára: Ancsa, Cica, Csillag, Dáma, Dajka, Egza, Fecke, Lina, Lujza, Birza, Sárga, Sárگو, Vilma.

Kisebb gazdának, ha csak egy pár lova volt, azt a falubeli háza istállójában tartotta, hogy mindig szem előtt legyen. Ilyen esetben mindig a gazda vagy a család férfitagjai gondozták. Nagyobb, 15—20 holdas gazdaság megműveléséhez 3—4 lóra volt szükség. A nagygazdánál 15—16 ló sem ment ritkaságszámba. Náluk legnagyobb részben a tanya vagy ha több helyen volt a föld és több tanyaépületük volt, úgy azokon megosztva tartották, béresek gondozására bízva.

A 19. század 50—60-as éveiben a nagygazdánál a béresekön kívül még lovászok is voltak,<sup>16</sup> akiket a hajtólovak gondozására fogadtak fel (tulajdonképpen béresek voltak).

A község maga is gazdálkodott, sok lova volt. A község házában az istállóban mindig állt 6 ló, községi előfogatlásra és tűzrendészetre készen. A község lovait és a tulajdonában levő csödöröket a fogadott béresek gondozták. A község földjeit munkáló béresek közül hárman a faluban laktak és a rájuk bízott lovak ugyancsak a községi istállóban voltak elhelyezve. A többi béres a községi tanya kapott lakást és gondozta az ott kint levő állatokat.<sup>17</sup>



Háznál levő sertésól, 10—12 darab hízó részére  
Chliev pre 10—12 krmnikov pri dome  
Kobe beim Wohnhaus, für 10—12 Mastschweine

A lovakat nem minden gazda patkoltatta a múlt században, s a tanyán levők még a legutóbbi időben sem voltak megvasalva. A tanyákon maguk a gazdák is patkoltak, kicsi kézi fűjtatóval élesztgetve a tüzet. A faluba gyakran bejáró lovaknak első lábára verettek csak patkót a kovácsokkal az utóbbi időben. A tél folyamán erősen megnőtt körmöket harapófogóval csípték le.

Némelyik ló kocsiba befogva hirtelen megállt, csökönyös lett (*zatňe sa*), ilyenkor hosszú pályára kötve körbe hajtották, addig, amíg erősen megizzadt, utána kocsiba fogva már indított és húzott.

A lovakat nagypénteken a Szárazérben megfürösztötték, hogy nyáron ne repedezzen a bőrük (*že by sa ne pukov v lete*).

#### *A szarvasmarha tartása.*

Az előzőekből kitűnik, hogy a ló igen becses volt a komlóiak szemében, azonban házuk tájáról és főleg a mezőgazdasági munkában a szarvasmarhát sem nélkülözheték. A 18. és 19. századi összeírásokból látható, hogy főleg igásökreik voltak szép számmal, több mint hámoslovak, de ez az állapot a jelzett időben az egész magyar mezőgazdaságra jellemző volt, így nem szorul bővebb magyarázatra Tótkomlós esetében sem.

Ahogy fogyott a legelő a község határa körül és azon belül, úgy csappant lassan az igásökrök száma is. 1860 után a belterjes gazdálkodás kezdetével emelkedést mutat a paraszti gazdaságokban a fejőstehenek száma.



Süldők árusítása kocsiról a hetipiacon

Predaj bravcov z voza na tržnici

Verkauf von Frischlingen vom Wagen am Wochenmarkt

Amíg a 18. században még hizlalásra is tartottak ökröket, a 19. században már csak igavonásra. Számuk még mindig több mint az igáslovaké, de egyre apad. Az utolsó nagyobb tartási időszak az első világháború ideje, amikor lóhiány miatt a gazdák ismét kénytelenek voltak ökröket vásárolni, hogy földjeiket megművelhessék.

A 20. század elejéig kizárólag a magyar fehér szarvasmarhát tartották, ma már csak a pirostarkát tartják. A múlt században 5—6 ökre is volt egy-egy gazdának. A 19. század derekán olyan béresek is voltak, akik 6—8 ökörrel álltak el szolgálni. Ez esetben a cseléd a maga állataival dolgozott, de a gazda takarmányán volt a jószág. Az ökröket tartó béresek hamarosan vagyont szereztek és a század végére a község leggazdagabb parasztjai lettek. Ilyen volt az egyik Francziszi és Korim család, akik 1880 táján 20—25 hold földet is szereztek ily módon és a cselédsorból a gazdák közé emelkedtek. Ezekről a családkról mondták az öreg béresek, Pipis András és Stirbicz János, hogy emberségesebbek voltak, mint a többi gazda, mert maguk is a béressorból kerültek ki.

A múltban az állattartó gazdák szívesen neveltek fiatal tinókat, mert egy-két évi tartás után haszonnal értékesítették azokat. Gyula és Arad vásáraitra mentek *rúgottborjúkat* vásárolni. Némelyik gazda 20—25-öt is vásárolt, 8—15 forintjával darabját. Hazahajtásuk után a kaszaperi legelőre kerültek, majd feljavulásuk után Orosházán, Vásárhelyen vagy Makón adták el nagy haszonnal.

Az 1880—90-es évek között, Hódmezővásárhely határában, a Melinda pusztán, mely határos volt a községgel, harminc tótkomlói gazda 550 hold szántót bérelt. Legelő is volt rajta, ahol fejős, meddő, növendékmarhát és néhány ökröt legeltettek. Nagy szalmakaz-



Malacok árusítása kocsiról a hetipiacon  
Predaj prasiat z voza na tržnici  
Verkauf von Ferkeln vom Wagen am Wochenmarkt

lakat raktak, háromszög alakban, és azok között telet ki a jószág. Télen szénával etettek, amit helyben kaszáltak. Az érdekelt családok férfitagjai közül négyen-öten mentek ki a jószágot őrizni, hetenkénti váltással.

Kaszaperen az ökröket és tinókat, majd utóbb a teheneket és üszöket a gulyások őrizték. Azokat az üszöket, melyek elérték a tejelés idejét, a gulyások 2—3 naponként megfejték. A tejből gomolyát és erőstúrót készítettek, amit feleségeik árultak a tótkomlói hetipiacon. Amikor az üszök úgy kifejlődtek, hogy szükségessé vált a napi fejésük, akkor vagy a faluba kerültek be, vagy a tanyára vitték azokat. A háznál levők a kiskomlói legelőre jártak legelni naponta, ahol a csordások (*kraviar*) ügyeltek rájuk. A tanyán volt a nagyobb állomány. Részben a tágabb hely miatt, másrészt ott jobb gondozási és takarmányozási lehetősége volt a gazdáknak. A kifejt tejet másnaponként — kantákban — hordták haza.

A tanyán tartott szarvasmarha-állomány télen istállóban volt, mely mindig melegebb mint a lóistálló. Nyáron az akolban (*akov*) egész napon át, sokszor éjszakára is, vagy a szín (*cieňa*) alatt voltak. A szín szalmával, kukoricaszárral, a második világháború után leginkább cseréppel fedett lapos, oldalfalak nélküli épület. Négy faágásra helyezett gerenda tartja a tetejét. A tanyaépület körüli fűvön legeltek és legeltetnek még ma is, vagy a szérűskert fához kikötve, hosszú kötélén, hogy a fűvet távolabbról is lelegelhessék.

A háznál a takarmányozásukra kevés gondot fordítottak, mert hacsak teheték, a csordára hajtották ki. A reggeli fejésnél csak egy kéve kukoricaszárat, vagy egy kéve mislinget dobtak elébe, hogy jól állja a fejést, úgy is megy *na Kiškomlőš sa pást*, mondta Karasz



Hízó árusítása a hetipiacon kalodában  
Predaj krmníka z „kalody” na tržnici  
Verkauf des eingeblockten Mastschweins am Wochenmarkt

Erka néni. Este már csepegő tőgygel jött haza a legelőről, és az esteli fejés alatt újra csak szárat vagy mislinget kapott. Fejés után pedig egy szakajtó korpás vagdalt tököt öntöttek elébe, a jászolba. Tanyán is csak kétszer etettek, a táplálék kint is kukoricaszár, másodrendű széna és kevés kukoricadara. A reggeli etetés 5—7 óra között történt, kukoricadarát (*dara*), kukoricaszárat (*kukuriča*), csuhéjt (*šušta*), vagy felszecsázott csalamádét tökkel vagy kevés herével keverve kapott. A második etetés estefelé 3—5 óra között történt. Utána a kútnál itattak vályúból, erős hidegben bent az istállóban vödörből. Búzaszalma, lencse, és borsó szalmája ínséges takarmány, de ha az volt a gazdaságban, mindig a szarvasmarhával etették fel. Az etetés vége felé fejtek, mindig bent az istállóban, ami az asszonyok dolga volt.

A tinót 4 éves korában törték be a járomba (*lámali do járho*). Először csak üresen tették rá a jármot egy-két hétre, hogy megszokja és hogy megvastagodjon a nyakán a bőr. Két-három heti szoktatás után a tézsla végére nehezéket, rendszeren fatöngőt akasztottak és azt húzták. Majd az öreg ökrök mögé, négyesbe, szekérbe fogták (*voli z me zaprihali*). Munkában az ökrök kitartóak, de a delet *megérezték* és nehezen maradtak a barázdában. Járomban a baloldali a *hajsás*, a jobboldali a *Čás*. A jól betanított ökörpár nyomon követte az embert. Indításuk: *dü-hé*, megállításuk: *hő-ő-ő*. Jobbra fordításuk: *čále hajs* és a neve kiáltásával, balra fordításuk *čála* és a baloldali neve kiáltásával történt. Hajtáshoz hosszúnyelű ökörhajtó ostort használtak, melynek részei: a másfél méteres nyél (*porisko*) koronakából, a telek (*zveske*), az ugyancsak másfél méteres derék (*žinka*) kötélből, az 1—1,2 méteres csapó (*surovec*) nyersszijból és végén a sugár (*šugar*).



Lovak nyári jászol mellett, termelőszövetkezetben  
 Kone pri letných jasliah v družstve  
 Pferde an der Sommerkrippe in der Produktionsgenossenschaft

A szarvasmarha elnevezése neme és kora szerint:

tehén	<i>krava</i>
vemhestehén	<i>tevná</i>
üsző	<i>jalovička</i>
bika	<i>biko</i>
növendékbika	<i>bicko</i>
tinó	<i>junec</i>
ökör	<i>vól</i>

Színek szerint tehenél és üszőnél:

fehér	<i>bielá</i>
vörös	<i>riška</i>
fakó	<i>faka</i>
tarka	<i>tarkavá</i>
szőke	<i>sivá</i> vagy <i>sivavá</i>

Szarvállások közül a kajlaszarvún (*kajlavá*) kívül mást nem ismertek. A borjú szopásának meggátolására, helyi kovácsok készítette és vasszegekkel kivert, palókát (*palóka* vagy *klince*) használtak.



Csikók karámban, termelőszövetkezetben  
Žriebätä vo výbehu v družstve  
Fohlen im Kamp der Produktionsgenossenschaft

A tótkomlóiak a legutóbbi időkig csak a legszükségesebb esetben hívtak állatorvost a beteg jószághoz, maguk igyekeztek meggyógyítani. Amennyiben a gyógyítás nem járt sikerrel, akkor is szívesebben fordultak olyan emberhez, aki gyógyító hírében állott. Ilyen volt Tótkomlóson a Nagy utcai Pipis család több nemzedéke. Az állat betegségét gyakran boszorkány rontásának tulajdonították. Sokat meséltek a fekete macska képében megjelenő boszorkányról, ami elvitte a tehenek *hasznát*, elapasztotta a tehenek tejét. Malya *apóka* mesélte, hogy nekik még a köcsögeiket is összetörte a *bosorka*, amiket az édesanyja kített a köcsögtartóra. A megrontott tehenüket Krucsjak Györgyhöz vitték, aki *vissza tudta csinálni a rontást*. Körbefüstölte a tehenet, attól gyógyult meg, „az ánti világban bizony gyakori volt az ilyen dolog” — toldotta hozzá Malya néni. Rontani inkább öreg asszony (*masťčárka porobí*), helyrehozni (*odrobi*) férfiember tudott.

„A kisebb sebészeti gyógyításokat magunk is megcsináltuk az apámmal”, mondta Bencsik Márton. Bicska, (*bičák*) zsinég (*motúz*) és tű (*ihla*) kellett hozzá. A gyógyítás mellett fontos az élősdiék irtása. Féreg ellen a ráolvasás (*začítania*) a leghatásosabb eljárás. A ráolvasás kézzel történt. Napfelkelte előtt kilencből hibátlanul kell visszafele olvasni és azt három napon keresztül megismételni. A harmadik nap reggelére kihullik a féreg. Ha közben a nap felkel, a ráolvasást nem lehet folytatni, előlről kell kezdeni a műveletet. Nyílt sebre is ráolvastak, hogy gyorsabban összeforrjon a seb. A csikó és a borjú nyakára piros szalagot kötöttek szemverés ellen. A tetves állatot három napon át, szappanos vízzel (*lužini*) mosták, majd avas szalonnával és higanyos zsírral kenték. A különféle daganatokat gőzölték (*parili*.) A rüh (*srab*) és más bőrbetegségek ellen kocsikenőccsel dörzsölték be a jószágot. Csonttörést ritkán gyógyítottak, mert az hosszadalmas lett volna.



Szarvasmarhák karámban, termelőszövetkezetben  
Hovädzí dobytok vo výbehu v družstve  
Rinder im Kamp der Produktionsgenossenschaft

Ilyen baj esetén az állatot inkább levágták, vagy eladták a mészárosnak. Belső gyulladás kiszívására tályoggyökeret (*tálok*) alkalmaztak, amit a jószág szutyakjába, vagy a bőre alá fűztek. A szemfájós lónak és szarvasmarhának nádszálon keresztül, porcukrot szórtak a szemébe. A csődöröket és a bikákat másfél éves korukban herélték, mindig nagypénteken. Több gazda együtt végezte jószágai herélését, valamelyik tanyán összegyűlve, a szalmakazlak tövében. A kanok herélését is maguk végezték, de a kocák *miskárolását* az 1920-as évek körül legtöbbször az Orosházáról eljáró Horváth testvérekre bízták.

#### *A sertéstartás*

A 19. századi községi összeírásokban bőven találni adatokat a sertéstartásról. A lakosság legnagyobb része csak házi szükségletének megfelelő számú sertést tartott, de egyes gazdák sokkal többet is, hogy azokat ősszel hízóba fogják, és a szalonnát a Felföldről lejáró *vasas tótoknak* eladhassák, s jövedelmüket ezáltal is gyarapítsák. A húst családjukkal és cselédségükkel fogyasztották el, a szalonna pedig eladásra került.<sup>18</sup> A nyári munka idejében nagygazdáknál, minden felnőtt férfiemberre egy fél sertés húsát és szalonnáját számították fogyasztásra.

A felvidékről jövő kereskedők jól megfizették a szalonna árát. A 19. század második felében a kereslet egyre nőtt, mázsájáért 1880 táján öt koronát is adott *báta Janko horňjak*, aki mindig 10 és 20 koronás aranyakkal fizetett, a ma már 79 éves Lehoczky Mátyás bácsi apjának. Eleinte kocsin jöttek a kereskedők, és a felvásárlás után a helybeli fuvarosokkal

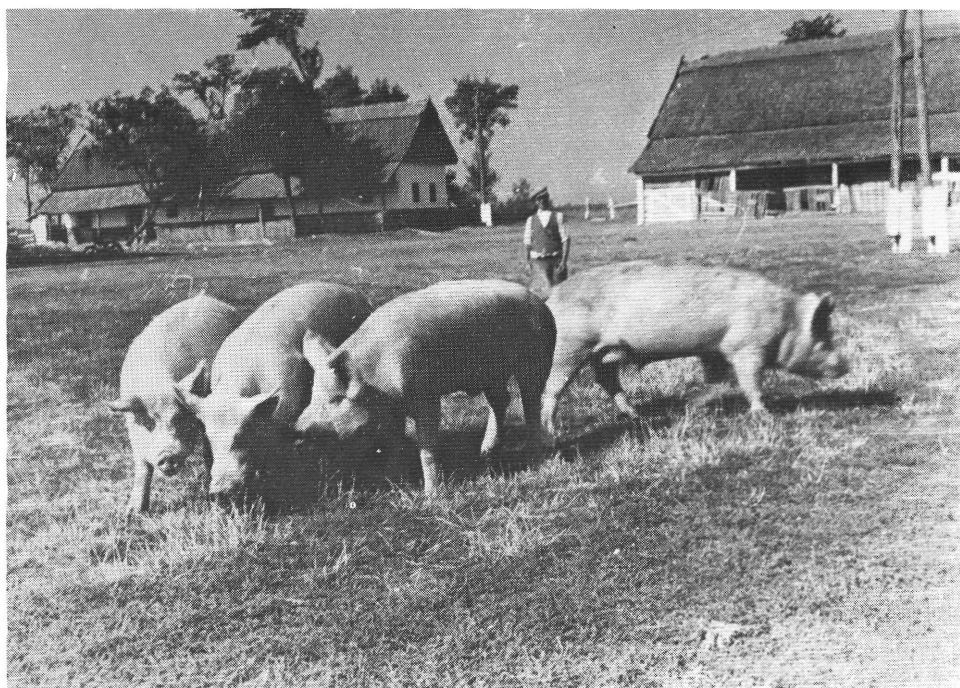


Növendékjószág karámban, termelőszövetkezetben  
Mladý dolytok vo výbehu v družstve  
Jungvieh im Kamp der Produktionsgenossenschaft

szállították az árut Szolnokra. Azonban a vasút megindulása után a fuvarosok már nem kellettek, és a 2—3 vagonnyi szalonna fuvarozásától elestek. A sertéstartás egyre nagyobb arányokat öltött: amíg 1800-ban 440 sertés volt a faluban, 1884-ben ez a szám majdnem megtízszereződött, 4192 darab volt. A 19. század végéig kizárólag csak a szalontai fajtát ismerték. Ez a fajta legelt az Alvégi és a Felvégi legelőn nagy kondákban, a közlegelő felosztása után Kiskomlóson. Szőre fehér-vadas-szürke, fejét sohasem tartotta lefelé, úgy ment mint a farkas, füle kajla, előreálló hegyes, bőre vastag volt. Nem volt szapora. Általában 4—5-öt malacozott. Hízásra nem volt alkalmas, *olyan erdőségi fajta volt.*

Az 1890-es évek elején Arad vidékéről fecskehasú fajtát hoztak a községbe. Malacokorában csíkos, a kifejlett állat hasa alja fehér, háta szürkésfekete, szőre göndör, mint a magyar mangalicáé. Hízásra bevált és szerették, annak ellenére, hogy nem volt nagy testű. Ha 150 kilósra meghízott, *akkor odavágott a fele szalonnának*, ahogy Korim János említette.

Az 1895—96-os évben öt gazdacsalád: Lehoczkyék, Karkusék, Hovorkáék, Karaszék és Mótyovszkiék Makóról hozták az első magyar fehér mangalica kocákat a községbe, körülbelül 30 darabot, melyek 9—10 hónaposak voltak. Testalkatuk zömök, alacsony, vasos, rövidlábú, kurta orrú, szőrük bodor, göndör, sárgásfehér. Fülük szemüket eltakarta



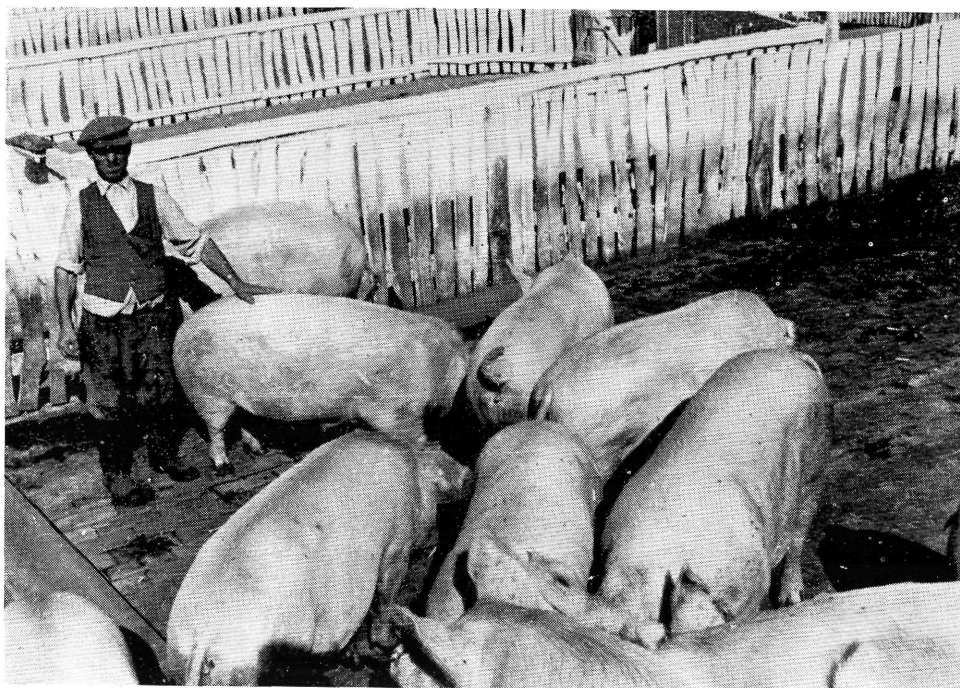
Tenyészkanok a Viharsarok termelőszövetkezet tanyáján  
Plemenné kance na majeri družstva Viharsarok  
Zuchteber am Vorwerk der Viharsarok-Produktionsgenossenschaft

farkuk *karikára álló*. Zsírosabb mint a szalontai, a betegség nem fogja annyira. Ha mégis beteg lett, egyedüli orvossága a tályoggyökér volt. A tályoggyökéret a Felvidékről a mai Szlovákia területéről jött vándorkereskedők hozták magukkal és árusították. Minden gazda

kamrájában ott lógott összekötve a gerendán. Az 1930-as években már csak a *rokkant Marci bácsi* árulta Tótkomlóson a hetipiacon, a templom sarkánál és a disznópiacon. A sertéspestis és az orbánc csak az 1905-ös évek óta bántotta a mangalicát. Ez a fajta pár év alatt teljesen kiszorította a szalontait, és fecskehasú is csak mutatóban maradt a községben, főleg a szegénységnek, mert kisebb termete miatt hizlalásához kevesebb takarmány kellett. A nyugati hússertéseket 1910—1912 táján kezdték a környező vásárokból hozni a községbe.

Az utóbbi évtizedekben már nem volt Komlóson olyan ház, ahol ne tartottak volna sertést, gyakran több darabot is. Akinek módja volt rá, a tanyán tartotta. Némely gazdának egész falkája volt, 20—25 darab. A tanya körüli gyepen, a szérűn, vagy a tarlón legeltették. Egyes gazdáknál a malacok részére egy kicsi területet zabbal vagy árpával vetettek be. A legeltetés a reggeli és a délelőtti órákban történt. Fogadott kanász vagy a családból egy gyerek vigyázott rájuk, aki egyúttal a libákat is őrizte.

Naponta kétszer etettek. A kút mellett állt egy nagy hordó, tele vízzel, amit a nap heve meglangyosított. Abba májustól kezdve, hetenként kétszer, szerdán és szombaton, 2—3 szakajtó korpát és árpát töltöttek, ami megsavanyodott. Ebből a savanykás *ivósból* adtak inni a sertéseknek, valahányszor behajtották a tanyába. A déli melegben lehetőleg a hűvösön



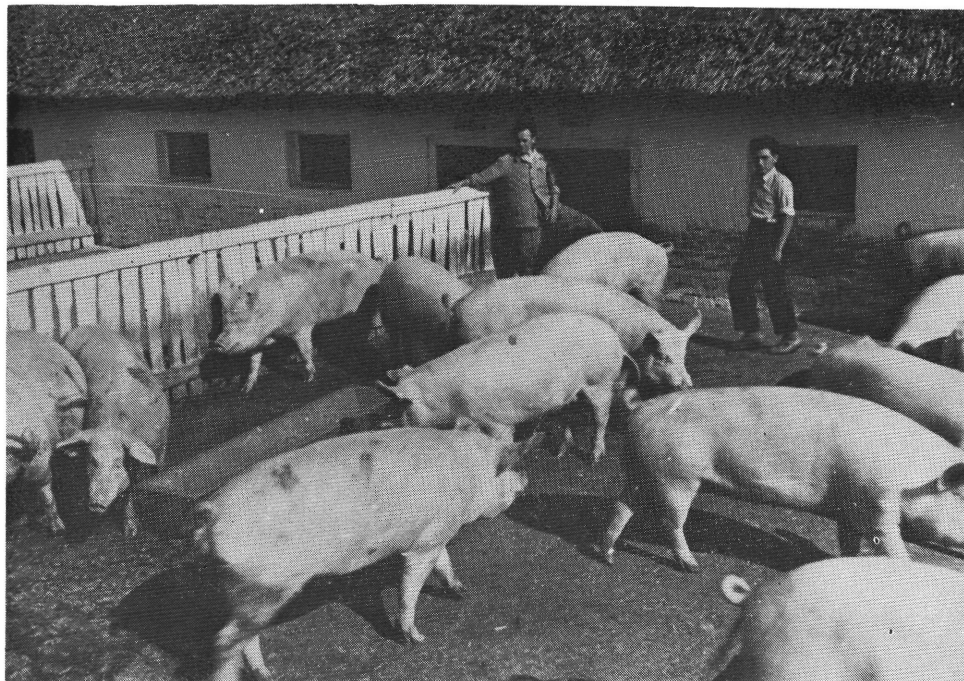
Hízók a Viharsarok termelészövetkezet tanyáján  
Krmniky na majeri družstva Viharsarok  
Mastschweine am Vorwerk der Viharsarok-Produktionsgenossenschaft

pihentek az állatok. Szemestakarmányt nem etettek velük hízóba fogásukig. Télen szecskázott herét kaptak, forrázva vagy főzve, amit kukoricával vagy korpával keverték. Kemen-cében 20—30 literes fazékban főzték a *keveréket*, 1 sertésre 1 litert számítva. Az istállóban

történt a keverés és a forró eleség hűtése, amiből lopva a tanyai kutyák is jóllaktak. A mindig éhes kanászgerek is abban a forró moslékban főzte meg a tyúk alól szerzett tojást, de elfogyasztani csak a gazda szemétől távol, biztos helyen lehetett. Hízóbefogáskor az erőslábút, a jóevőt választották ki, a selejtet eladták. A 7—8 hónapos süldőket a gyepről augusztus 20-án (*na Stefana*) fogták be. Eleinte 6 hétig még kijártak egy kicsit legelni, még jó volt nekik a „zöld”. De akkor ivósat már nem kaptak, hanem a korpa és árpadara egy-egy arányú keveréket, jó hígan, hogy *bendősödjenek (žebi sa rosprechali)*. Ha volt még a gazdának avas kukoricája, abból reggel és este áztatva is adtak. Amikor beérett az új kukorica, csövesen adták, amíg meg nem unták. Márton nap után, november közepétől már csak kukoricadarával etették és hogy a gyomruk ne égjen, árpadarát kevertek közé.

A mangalicák befogásukkor 35—40 kilósak voltak. Rendszerint a göré alatt volt részükre ól építve (*pod hambár sa uľahali, tam bolo im opraveno*), amely alatt kifutó, sok esetben kiteglázott szín is volt. A szín végében egy csekély gödörben *sukknji* víz állt, abban fürödtek a hízók. A fenyőfa deszkából készült vályúban pedig mindig ivóvíz állott előtük.

Hizlalási idejük újévig tartott, de sokszor már Luca-napkor vágtak pár darabot a javából. A többit december végén és januárban vágták le. Az egy éven felüliek 160—170 kilósakra híztak, szalonnájuk 70—80 kiló, néha 15 centi vastag is lett. A szalonna egy részét meghagyták, másrészét zsírnak sütötték ki. A hár nagyrészét kocsitengelyek kenésére használták, még az 1880-as években is. A kutyák mindig a kocsik alatt ültek és nyalogatták a hájat a tengelyről. A sertéshizlalás a két világháború közötti időben nagyon jelentős kereseti forrása lett a tótkomlósiaknak.



Hízók a Viharsarok termelőszövetkezet tanyáján  
Krmniky na majeri družstva Viharsarok  
Mastschweine am Vorwerk der Viharsarok-Produktionsgenossenschaft

Általában két kanásza volt a községnek, akik a csürhét naponta hajtották a kiskomlói legelőre. Kanásznak legtöbbször sokgyermekes szegényember szegődött el, s fiúgyermekei is segítettek apjuknak. A kanászság lenézett, nem megbecsült foglalkozás volt.

A csürhe kihajtásának rendje is megváltozott a századforduló óta. Télen is kihajtották a nagyobb süldőket és a fiatlan kocákat. A nyári kihajtás reggel 6 -kor, a téli 7—8 óra között kezdődött. A kanászok és gyerekei a falu keleti, déli és északi utcáiban szétszéledve, nagy szarutülköket fújva, jelezték a kihajtás kezdetét. A disznókat fél-háromnegyed óra alatt *tülkölték össze* a főtérre. Onnan egyszerre hajtották a jószágot a három kilométerre levő csürhejásra. Elöl egy kanász ment, a többiek a csürhe mögött a fekete pulikkal. A kutyák szőre mindig rövidre volt nyírva és a nyakukban szíjon pergő csüngött. A kihajtás óriási zenebonával: egymásnak felelgető tülökszóval, karikás ostorok pattogatásával, kutyacsaholással, rőfögéssel, visítással és a kanászok *nye! nye!* hangos biztatásával történt. A sertéseket naplemente előtt hajtották vissza a faluba. Behajtáskor két kanász ment a csürhe élén, a többi mögötte és a karikással meg a pulikkal visszatartották az előretörő, vagy buzdították az elmaradó disznókat. Így egytömegben, lépésben érkezett a csürhe a falu közepére. Itt a számadókanász a keresztúton megállt, szembefordult a csürhével és



A Viharsarok termelőszövetkezet építőbrigádjának nyári munkahelye  
Letné pacorisvko stavebnj brigády družstva Viharsarok  
Sommerarbeitsplatz der Baubrigade der Viharsarok-Produktionsgenossenschaft

a szerteágazó utcákba irányította a jószágot. Amelyik nem jó útra tért, azt ostorral terelték a helyes irányba. A disznók hangos rőfögéssel csörtettek az utcán hazafelé, majd ledöntve lábukról a szembejövő embereket.

A kanászok bérének beszédése az 1920-as évektől havonta történt. Lovaskocsival indultak el házról-házra, a kanászbérért. Az egyik kanász és a másiknak a felesége ment együtt, mivel mindketten nem jöhettek el a csürhe mellől. A házba mindig a férfi ment be, és ő hozta ki a járandóságot, amit a háziasszony adott át s, amin aztán megosztottak. Húsvétkor és pünkösdkor a gazdák *hibaj Palo! hibaj Palo!* lenéző megszólítással egy-egy pohár pálinkát adtak a kanásznak. Ebben az időben volt kanász a *báta Bežjak*. A gúnynevet csipőficamos járásáról kapta. Vele történt meg, hogy sokszor társára hagyta a csürhét, mert délben elment az unokáját etetni. Hová megy apóka? — kérdezték. *Tájdem žuwa!* (megyek rágni), válaszolta. A háromhónapos unokáját az általa megrágott szalonnával etette.

A két világháború között a sertéskereskedelem teljesen a sertéskupeczek kezébe került, akik felhajtóik (*cenžár*) révén szedték össze hetenként a szükséges mennyiséget. A tavaszi és őszi hónapokban heti 5—6 vagon hizott sertést is elszállítottak a községből.

A mai időben a lakosság többsége a hetipiacokon vásárolja meg a hizaláláshoz szükséges malacokat vagy süldőket.

### A juhtartás

A tótkomlósiak a juhtenyésztést mindaddig folytatták, amíg a bérelt pusztáik megvoltak. Ezerszámra tartottak juhot a falu körüli közlegelőn és a szentetornyai pusztán. A falu lakossága „leginkább is marhatartásból és gyapjú eladásból élt”.<sup>19</sup> „Ezen juhtenyésztés oly kiterjedésű volt, hogy jóformán csak az, amit évenként a gyapjúból bevettek, elég volt nekik a máskülönbben is csekély igényűeknek nemcsak ruházkodásra, hanem a cselédség bérének és az adónak fedezésére is.”<sup>20</sup>

A 19. század második feléig kizárólag a magyar pödrottsszarvú fehér rackát (*čákóka*) tenyésztették. A század vége felé megjelent a cigája juh. Az első világháború után pedig a merinói teljesen kiszorította az előbbi két fajtát. „A juhtenyésztésnél többnyire a finom, selyemgyapjas, némelyek azonban az edzettebb természetű hosszúgyapjas fajtát tenyésztették”.<sup>21</sup>

A virágzó juhtenyésztésre a mai komlósiak már nem emlékeznek. Egyedül a 79 éves Lehoczky Mátvás emlegette, hogy a községben a mai főtéren álltak az esztrengák (*strunga*) és ott álltak a gyapjúraktárak is. Írott források is bizonyítják a nagyarányú juhtenyésztést: „A gyapjút senkinek nem volt szabad eladni, hanem közösen adta el a község. Amikor az ideje közeledett, a templom előtt kihirdették, hogy akkor vagy akkor lesz a juhnyírás. Erre az időre minden gazda lenyíratta a juhait és a gyapjút a közös raktárakba vitte be. Ehhez a raktárhoz, amely a mostani presbiteri épület és a lelkeszi iroda helyén állott, szín is volt csatolva, ahol a gyapjú megmázsálatván, nagy gyapjúszakokba gyömöszöltetett össze. Amikor már az összes gyapjú együtt volt, a felső vidékről jövő vevők, különösen a micsinyeiek nagy társzekereken vitték azt el, szép összegű pénzt hagyva itten érte. A pénzt ezután a község osztotta szét, kinek-kinek annyit, amennyi gyapjút hozott volt be.”<sup>22</sup>

Egy nagyobb gazdának, például a gazdag Stirbicz családnak 1849—50-ben 134 darabból álló nyája volt, fogadott juhász őrizte, de ugyanabban az évben a juhászon kívül még egy *strungást* is felfogadtak, akinek a feladata a tej feldolgozása volt.<sup>23</sup> A 19. században még közös legeltetés folyt: „A legeltetés úgy történt, hogy a gazdák többen összeálltak és juhászt fogadtak maguknak, itthon a fejbirkákat, a bérelt pusztákon pedig az üröket, kosokat és toklyókat külön-külön nyájokban legeltették.”<sup>24</sup> Gyakran fogadtak fel erdélyi románokat juhásznak, mert tudták, hogy értenek a juhok kezeléséhez. A juhászokat október 26-án Demeter napján fogadták fel. Ekkor az egy juhászt felfogadó gazdák nagy lakomát csaptak, és ezen a napon adtak számot a juhászok a rájuk bízott nyájáról. De még Demeter nap után is addig legeltették a nyáját, amíg a hó el nem lepte a mezőt. A juhászok fejtek, ami „akként eszközöltetett, hogy egy-egy gazdánál a juhok számához képest egy-két vagy

három napon át fejték a nyáját a gazdák részére, a hét valamelyik napján pedig a fejés a juhászé volt.”<sup>25</sup> A pusztákról télen hazahajtották a nyájukat és a faluban vagy a tanyákon helyezték el. Emlékezés szerint Tótkomlóson is volt *birkásól* teletetésre, egy Kiskomlóson a disznóállás mellett, a másik pedig a nyomásföldön, a Csabai út mentén, a szélmalmoknál. Amikor a tél beköszöntött, a gazda a tanyán cselédeivel gondozta a juhait. A felfogadott juhász azonban köteles volt hetenként más és más gazdánál átvizsgálni a juhokat és ha rüh vette be magát a nyájba, akkor azt megtisztítani.

A gyapjú értékesítésén kívül a juhok eladásával is foglalkoztak a komlóiak. Ez szintén együttesen történt. A vevők nem a községbe, hanem a pusztára mentek, ahol a nyáj legelt. Ott a pusztahadnagnál jelentették be szándékukat, aki azonnal értesítette a falut a vevők érkezéséről, mire a faluból a kocsik áradata indult a pusztára, mintha országos vásárra mentek volna a gazdák. Kint alkudtak meg a vásárlókkal, akik a pusztáról hajtották el a megvásárolt juhokat. Gajdács szerint a 19. század közepéig a juhászat képezte a komlóiak legfőbb jövedelmi forrását.

A múlt század 30-as éveitől a juhtartás annyira megcsappant, hogy a tanyákon alig volt 25—30 darab juh. Azt a néhány darabot azért tartották, hogy a családot elláthassák hússal és bőrruhákkal. Birkabőrből került ki a bőrnadrág (*irchovance*), a ködmön (*kožuch*), a suba (*bunda*), a bekecs (*bekeš*) és a kucsma (*čapka*).

Tavasszal a gyulai vagy az aradi vásáron, erdélyi oláhoktól vettek fiatal bárányokat, szükséglet szerint 15—20 darabot. Azokhoz már nem kellett juhászt fogadni, kanászgyerekkel vagy *hibásemmel* őrizték a disznók között. A juhodályok is hamarosan lebontásra kerültek, emléküik alig maradt fenn, de ha a tanya mellett egy kis darabon a búza erősebb növesű, színe sötétebb a többinél, mindjárt mondják, hogy ott volt a juhodály (*tam stála strunga*).

A múlt század második felében a kevés számú juhot nyírás előtt közösen mosták a Szarazérben, a községháza mögött. A parton kétoldalt emberek álltak, kétágú botokkal, hogy az idő előtt kikapaszkodó juhokat visszanyomják, a vízbe. Mire az *ústató* végére értek, gyapjuk megtisztult, jöhettek a fogadott birkanyírok.

Az 1930-as években egy-egy tanyán már csak 2—3 juhot tartottak, amelyeket névnapkor, lakodalomkor fogyasztottak el. A kevésszámú bőrt a helybeli szűcsöknél értékesítették, a gyapjút pedig lópokrócnak szőtték meg az asszonyok.

### *A kollektív állattartás*

A község 1949-ben lépett a szocialista nagyüzemi gazdálkodás útjára. Az első tervezés, az egyénileg dolgozó parasztok meggyőzése, a közös munkára való szoktatás és nevelés nagy gonddal és erőfeszítéssel járt. A termelőszövetkezeti tagságnak, évek során kitartó munkával sikerült az állattenyésztés terén is kimagasló eredményeket elérni, miután meggyőzték a nagyüzemi gazdálkodással szemben még kételkedő egyéni gazdákat arról, hogy egyedüli helyes és eredményes gazdálkodási mód az állattenyésztésen belül is a belterjes nagyüzemi állattartás.

Az egyéni gazdák nem adták el loállományukat, hanem magukkal vitték a termelőszövetkezetbe, növelve a közös vagyont. Bár a gépesítés előrehaladott, a termelőszövetkezetekben a szállításnál és a vontatásnál nagyobb részt még mindig lovat használtak, a gazdálkodás egyes ágaiban még most is nélkülözhetetlenek. Gondozóik a loápolók, hajtóik a kocsisok vagy fogatosok.

Etetésükre és ápolásukra nagy gondot fordítanak. Nyáron reggel 3 órakor, télen 4 órakor kezdődik az etetés és három óra hosszat is eltart. Ezalatt az idő alatt ápolásuk is megtörténik úgy, ahogyan az egyéni gazdaságaik idejében is tették. Etetés után a fogatosok

befognak és munkába mennek. A lovak elhajtása után a lóápolók az istállók takarításával, az esti és másnapi eleség elkészítésével foglalkoznak. Délben a munkahelyen történik az etetés, a fogatosok szálastakarmányt visznek magukkal és azt a kocsikról etetik fel. A déli etetés egy-másfél óráig tart. Az esti etetés hét órakor kezdődik vagy amikor a munkából megjönnek. A csikók ellátása is ugyanabban az időben történik, amikor a lovaké.

Az igáslovak éjjelre istállóban, nyáron szabadban a nyári jászol mellett vannak. A csikók a meleg idő beálltával május 15-től augusztus végéig a karámban vannak, éjjel — nappal szabadon, de a karám mellett áll egy kicsi istálló, hogy esős időben fedél alatt lehessenek. A község három termelőszövetkezetének csikói az utóbbi években nyáron a kiskomlósi legelőn vannak, ahol a körülbelül 60 darabból álló kicsi ménes szeptember végéig legel.

A fejőstehenek gondozása is korán reggel, három órakor kezdődik, bent az istállóban. Egy tehenész 10—12 darab fejőstehenet gondoz. Ápolásuk és takarmányozásuk hajnaltól reggel hétig tart, ezalatt: almoznak, takarmányoznak és etetnek. Közben 4 órakor kezdődik a fejés, ami után folytatódik az etetés. A leápolást vakaróval és kefével végzik, végül marokba fogott szalmacsomóval lecsutakolnak.

A reggeli munka befejezése után a karámba hajtják ki a fejősöket, a tehenészek pedig kitakarítják az istállót. A délelőtti folyamán a két soros tehenész elkészíti az esteli és a másnapi eleséget. Délután 5 és 6 óra között történik a napi második etetés. Ezt követi az esti fejés. A fejőstehenek nyáron egész nap a karámban vannak, télen csak délután kettőig. A növendék és hízómarha almozása, ápolása és etetése valamivel később történik, mint a fejősöké. Jobb minőségű takarmányt kapnak a fejősök. Etetés után 8 óra tájban a növendék-



Sertésfiatató a Viharsarok termelőszövetkezet tanyáján  
Chliev prasnic na majeri družstva Viharsarok  
Schweinebucht am Vorwerk der Viharsarok-Produktionsgenossenschaft

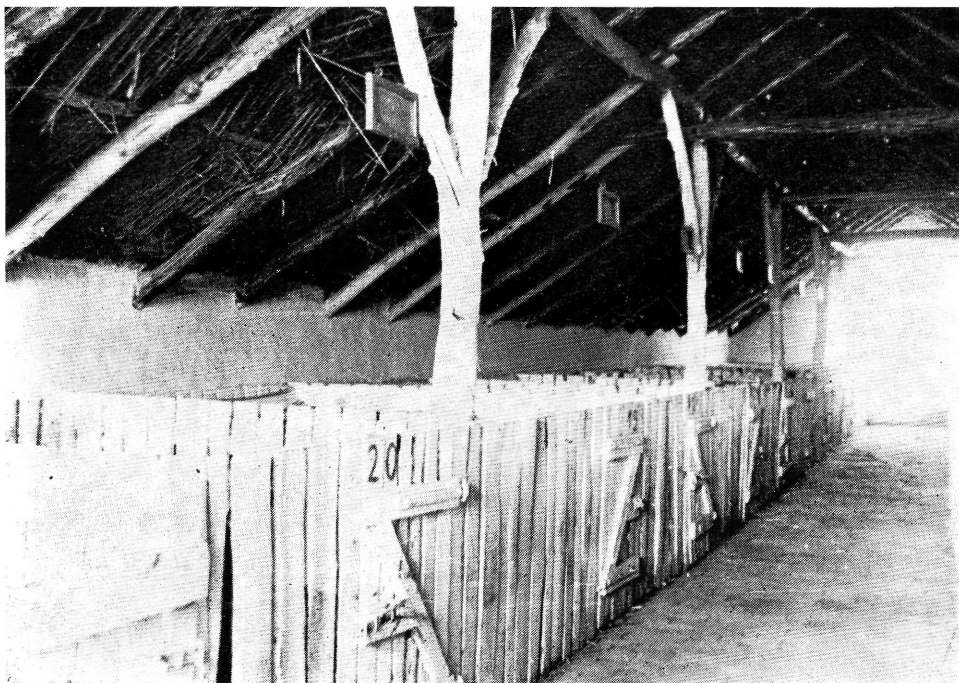
marhákat is a karámba hajtják, míg a hizómarha egész napon át az istállóban marad. Esti etetésük abban az időben történik, mint a fejősteheneké.

A jobb és egészségesebb fejlődés céljából a borjúk 10 napos koruktól 5 hónapos korukig itatásos *borjúnevelőben* vannak. Reggel 5 óra után, amikor a nagyobbakat már megetették a tehenészek, a kicsikkel *teljes tejet* — fölözetlen tejet — itatnak. Az etetés után a karámban vannak délután három óráig. A termelőszövetkezetek szarvasmarha állománya az utóbbi években erősen felszaporodott, és jó súlyállapotban van.

A sertésenyésztés is jó jövedelmet biztosít a termelőszövetkezetnek. A fehérszőrű hússertések tenyésztésén van a hangsúly, de mangalicát is tartanak.

A Viharsarok Termelőszövetkezetnek még mangalica tenyészkanjai is vannak. A tenyész kocák nevelésére különösen nagy gondot fordítanak. A *kocaszálláson* vannak az üresek és az egyhónapos vemhesek, ahol ötvenes falkában történik etetésük, naponta kétszer. Nyáron a reggeli és a késő délutáni órákban másfél-két órát legelnek, télen csak a déli órákban járatják őket. A két-három hónapos vemhességi kortól napjában háromszor etetnek, de a jártatásuk azonos az előbbiekével. Nyári legeltetéskor a délelőtti behajtás után langyos vízzel megítatják a kocákat. Fialás előtt 10 nappal egyenként a fiaztatóba kerülnek, az úgynevezett *kutricába*. Ebben az időben már csak tizesével, közösen kapják az eleséget.

A kismalacok hat hetes korukig anyjuk alatt vannak és szopnak. Választás után 70 napos korukig szüldők. Etetésük napjában háromszor történik és éppen úgy járatják azokat is, mint az anyakocákat. Napközben a *süldőszálláson* vannak becsukva, egy ólban 50—60 darab is elfér. Hetven napos koruk elmúltával válogatják szét, hogy melyik felel meg apavagy anyaállatnak és melyik kerül a *hizóba*, ahová csak az 50 kilón felüliek s a megfelelők.



A sertésfiaztató belseje kutricákkal  
Chliev prasnic zvnútra s cárkami  
Innenansicht der Abferkelbuchten

A nem megfelelőket eladják. A hízókat napjában kétszer etetik, nyáron reggel 6, télen 7 óra-  
kor, délután fél 6 és 7 óra között. Az etetés 1 óra hosszat tart, ötvenes falkában. Etetés után  
a sertésgondozók kitakarítják az ólakat és a következő etetéshez készítik elő a takarmányt,  
nagy kádakban *bekeverik*. Hideg időben az etetés előtt felmelegítik az eleséget. A hizlalás  
6 hónapig tart, de ezen idő alatt nem híznak meg teljesen, csak jó *húshízókká* válnak. A 120  
kiló elérése után eladásra a *vágóba* kerülnek.

A termelőszövetkezetek állatállományuk részére a szükséges istállókat, ólakat, fia-  
zatókat legnagyobb részben saját erejükből építik. Szervezkedésük kezdetén az egyes tanyákon  
levő tágasabb istállókat használták fel *lőszállásnak* és *tehénszállásnak* mindaddig, amíg a  
gazdaság központjában vagy az egyes üzemegységekben át nem alakították, ki nem bőví-  
tették az arra alkalmas épületeket, vagy amíg újakat nem építettek. A legegyszerűbb és nem  
sok költséggel járó építkezés az átalakítás volt. A Viharsarok Termelőszövetkezet tulajdo-  
nában voltak a régi községi tanya ló- és tehénistállói, valamint a sertéstartásra megfelelő  
ólak. Ezekben a létesítményekben a nagyüzemi állattenyésztés minden jó módszerét igye-  
keztek alkalmazni, ami annál is inkább jó eredményeket adott, mert a legtöbb munkafolya-  
matot gépi erővel igyekeztek megoldani.

Az adatokból kitűnik, hogy a tótkomlóiaknál, megtelepülésük első száz évében az  
extenzív állattartás volt túlsúlyban a földműveléssel szemben. A szlovák parasztság korábbi  
hazájából nem hozott magával fejlett agrotechnikát.<sup>26</sup> Az állattenyésztéssel kapcsolatos  
szókincsük többségét az alföldi magyarságtól vették át, mert egyrésztük elsődleges megtele-  
pedése valószínűleg Pest megye északi része volt, a 18. század első évtizedeiben, akárcsak  
a Békéscsabát megülő szlovákoknak is,<sup>27</sup> másodlagos megtelepedésük, 1740—1746 között,  
pedig Békésszentandrás volt.<sup>28</sup> Feltevéssünk az állattartás szókincsének átvételéről az is  
alátámasztja, hogy amint a békéscsabai szlovák megtelepülők fiaikat — a 18. században —  
a magyar nyelv elsajátítására a magyar lakosú Orosházára, Békésre és Dobozra küldték,<sup>29</sup>  
ugyanazon céllal a tótkomlói fiatalokat hódmezővásárhelyi gazdákhöz adták szolgálni,  
ahol a rájuk ragadt magyar nyelven belül az állattartás szókincsét is elsajátították.

A források nem szólnak arról, hogy a megtelepülő szlovákok állatokat hoztak maguk-  
kal. Bizonyára nem hoztak, mert legnagyobb részük szökött jobbágy volt.<sup>30</sup> Békés megyé-  
ben, illetve Tótkomlóson jutottak földhöz és állatokhoz, és a helyi viszonyokhoz alkalmaz-  
kodva, a szomszédos magyarságtól sajátították el nagyrészből az állattartás és nevelés  
tudományát. Erre enged következtetni a tótkomlóiaknál használt, az állattartásra vonat-  
kozó több magyar fogalom és kifejezés, ami a közeli Vásárhelyi-pusztán is honos.<sup>31</sup>

A gazdaságot, a vagyont mindig a számosjóság — a ló és a szarvasmarha — jelentette  
a tótkomlóiaknál is, de nem szabad megfeledkezni sertéstartásukról, és különösen nem a  
19. század elején már meglévő és viruló juhtenyésztésükről sem, mely utóbbi gazdasági ág,  
annak idején egyik fő jövedelmi és megélhetési forrásukat képezte és megalapozója lett a  
19. század elején kezdődő, majd a század végén a maga teljességében kiviruló népművésze-  
tüknek.

## JEGYZETEK

<sup>1</sup> *Gajdács P.*, Tót-Komlós története. Gyoma. 1896. 235.

<sup>2</sup> *Gajdács*, 91.

<sup>3</sup> *Gajdács*, 105—116.

<sup>4</sup> *Gajdács*, 16.

<sup>5</sup> *Békés megyei levéltár. Gyula*. Tótkomlós község 1852. évi jzkve.

<sup>6</sup> *Tábori Gy.*, Tótkomlós földrajzi nevei. Körös Népe II. Békéscsaba, 1957. 74—83.

<sup>7</sup> Tótkomlós községi eseménynapló. Kézirat, 21—27. — 1853-ban Gyurkovics György felvégi,  
Somogyi Pál alvégi csordás volt. Fizetésük: 6 tehén után 1 veka búza és 6 kenyér egy hétre. Az ór-  
zésen kívül kötelesek voltak feláltva a községi bikák mellett éjszakázni. — 1855 ben Tóth Isván

és Rimóvszki Mihály fizetése ugyanaz volt, de a bikák melletti éjjelezésért tehenenként 1 garast és két tehén után 1 kenyéret kaptak. — 1895-ben Povázsai János gulyásgazda fizetése: fél lánc kukoricaföld és 1 öreg jószág ingyenes legeltetése. — 1901-ben Krsjak György és (fia volt a csordás). Fizetésük egy évre: egy darab után 50 fillér, 7 liter búza, egy hétre fél kenyér és egy-egy tehén ingyenes legeltetése. — 1852-ben Sovány János felvégi és Czvalinga Pál alvégi kanász fizetése: 4 darab után 1 garas és 1 *mitovnik* búza, egy hétre 6 kenyér. — 1856-ban Gyivicsan György és Czvalinga Pál felvégi, Ponyicsan György és Ribárszki Ádám alvégi kanász volt. Fizetésük egy évre: két darab után 3 ezüst garas és 1 *porcia* búza, egy hétre 6 kenyér, de *od Mihala do Dúra* a béreknek csak a fele volt esedékes. — 1852-ben Bencsik Márton a Felvégen, István András az Alvégen malacos. Fizetésük: 3 darab után 2 krajcár, 12 darab után 1 véka búza, hetenként 6 darab után 1 kenyér.

<sup>8</sup> Uo., Lóvczi Pál ökörcsordás bére 1852-ben: 3 darab után 1,50 forint és 1 véka búza, hetenként 6 kenyér, 2 ló ingyenes legeltetése. — A szentetornyai pusztán 1871-ben Krsjak Mihály ökörcsordás bére: egy öreg után 30 krajcár, 2 fiatal után 30 krajcár, egy öreg után 18 *žajdle* búza és ua. két fiatal után is, fél kenyér egy öreg jószág után, de két fiatal után is csak fél kenyéret kapott hetenként. — Kaszaperen 1852-ben Szurmák Pál volt a községi gulyás, akinek fizetése: egy öreg után 8 garas, egy fiatal után 4 garas, 7 kenyér egy hétre, évi két pár csizma és 1 éven aluli borjú ingyenes legeltetése. — 1876-ban Krsjak György volt felfogadva gulyásnak és csikósnek. Béke: egy öreg után 30 krajcár, két fiatal után ugyancsak 30 krajcár, egy öreg után 1—1 *porcia* búza és árpa, két fiatal után 5—5 *žajdle* búza és árpa, egy hétre darabja után fél kenyér és *ami hozzá jár* kása, tarhonya, és só, végül 1 darab öreg jószág tartása eleséggel. Több-kevesebb megszakítással Krsjak György még 1895-ben is *gujš aj volovjar* volt Kaszaperen.

<sup>9</sup> Uo., 43. — Községi csikós 1853-ban Pilka János. Fizetése: egy öreg után 45 krajcár, egy fiatal után 25 krajcár, 12 kenyér egy hétre március 31-től János napig (december 27-ig), János naptól március 31-ig 6 kenyér. — 1856-ban Kiskomlóra Kovács Jánost fogadták fel. Fizetése: egy öreg után pénzben ugyanaz volt mint előzőé; március 31-től hordásig, amíg a munka megkezdődött, hetenként 7 kenyéret kapott, de hordástól kezdve már csak 4 kenyéret. Azonkívül az esett kárt kötelező volt megtéríteni. — 1890-ben Rózsa Márton csikós bére: egy darab után 30 krajcár, 7—7 liter búza és árpa, minden darab után hetenként fél kenyér és a hozzávaló hüvelyes, azonkívül 2 öreg ló ingyenes legeltetése. — 1893-ban Kiskomlóson ifj. Povázsai János a *kraviar* és *csikós-gazda*, akinek fizetése fél lánc kukoricaföld és 2 darab *számos* legeltetése. — 1922-ben a Klement testvérek bére: darabonként 4 korona, 7—7 liter búza és árpa, hetenként darabja után 4 kg kenyér és 25 dkg szalonna. Tartoztak két *nyergeslovat* tartani, melyeknek legeltetése ingyenes volt.

<sup>10</sup> Uo., 98.

<sup>11</sup> *Gajdács.*, 91—92.

<sup>12</sup> Uo., 238.

<sup>13</sup> *Fél E.—Hofer T.*, Az átányi gazdálkodás ágai. Budapest, 1961. 142.

<sup>14</sup> Uo., 141.

<sup>15</sup> Uo., 141.

<sup>16</sup> A Stürbicz család gazdasági naplója: 1854, 1857. és 1867. évi bejegyzés: kisbéres fizetése 1850-ben: 1 korona, 1 pár csizma, 1 szűr, 1 kalap' — Öreg béres fizetése 1852-ben: 52 korona, 2 sertés, és 1 tehén téli tartása a gazda takarmányán, 1 hold föld búza alá, fél hold föld árpa alá, 1 *mitovnik*-nyi kenderföld, fél hold föld szántása kukorica alá. — Béres fizetése 1856-ban 130 korona, 2 pár csizma, 1 kabát, 1 kalap. — Lovász fizetése: 1857-ben 150 korona, 1 pár új csizma, 1 pár csizma fejelése, 1 *kabanica*, 1 kalap, 1 koci trágya. — 1963-ban a harmadik béresé: 22 korona, 2 köből búza, 2 köből árpa, 1 pár új csizma, 1 pár talpalása, 1 koci trágya, és 1 koci fűteni való szalma. A bérben sokszor szerepel a bocskor, nyári ruha, suba, bőrnadrág, bekecs, ködmön, birkabőr, sapka adása; föld megművelése búza, árpa és kukorica alá; kukoricaszár, nád fűtésre; őrlőni való szállítása a malomba, egy-két fuvar teljesítése, téglá hazavittele, épületfa szállítása, termés hazaszállítása.

<sup>17</sup> Tótkomlós községi eseménynapló. 30—50. A községi kocsikok a községhez tartozó lovakkal fogadtak. 1851—52-ben Hajnal János fizetése: 90 forint, 8 köből búza, 7 köből árpa, 1 lánc föld, 1 koci szalma, 4 bőrbekecs, vagy 12 forint, 1 pár csizma talpalása. — 1856-ban *zjednal se za obećniko čejdereša* Hirka János fizetése: 100 forint, 8 köből búza, 7 köből árpa, 1 lánc föld és 1 koci szalma. — 1866-ban Gyurós János *leferátos* (liferáns) kocsinak lett felfogadva, bére: 75 korona, 4 köből búza és 4 köből árpa. — 1895-ben Paulik József kocsis fizetése: 80 forint, 8,64 köből búza, 8,64 köből árpa és 1 szűr. — A községi kocsikok 1946-ig mindig fekete színű szűrben jártak. A községi tanyán kintlakó béresek fizetése: 1854—55-ben Barancsik Andrásé: 70 forint, 8 köből búza, 1 koci szalma, 1 tehén téli tartása, 1 lánc föld. — 1862—63-ban Krnyicsovski Györgyé: 80 forint, 8 köből búza, 7 köből árpa, 1 koci szalma, 1 tehén nyári tartása, 3 sertés tartása. — 1873-ban Kisa Pál öreg béresé: 70 forint, 7 köből búza, 7 köből árpa, 1 tehén tartása április 24-től szeptember 29-ig, 1 szülő tartása és kihízásához szükséges takarmány, 1 láncon termelt kukorica. — 1905-ben Antal János és Acsai György fizetése, fejenként: 140 korona, 8,5 köből búza, ugyanannyi árpa,

1 tehén ingyenes legeltetése a tanya körüli gyepen, május 1-től szeptember 30-ig, 1 süldő, 1 lánc föld, 2 darab bárány, 15 darab tyúk és 15 darab kacsa tartása. Állataikat maguk nem, csak kanással legeltethették, ennek költségeire 10—10 koronát kaptak.

<sup>18</sup> *Gajdács*, 238.

<sup>19</sup> Uo. 236.

<sup>20</sup> Uo. 236.

<sup>21</sup> Uo. 236.

<sup>22</sup> Uo. 236.

<sup>23</sup> A Stirbicz család gazdasági naplójából.

<sup>24</sup> *Gajdács*, 236.

<sup>25</sup> Uo. 236—237.

<sup>26</sup> *Fügedi E.*, Békéscsaba újratelepítése. *Békési Élet*. 1969/1. 61.

<sup>27</sup> Uo. 56—65.

<sup>28</sup> *Gajdács*, 25.

<sup>29</sup> Békéscsaba. Történelmi és kulturális monográfia. Főszerk.: *Korniss G.*, Békéscsaba. 1930. 133—134.

<sup>30</sup> *Fügedi*, i. m.

<sup>31</sup> *Nagy Gy.*, Paraszti állattartás a Vásárhelyi-pusztán. Budapest. 1968.

## Dobytkárstvo v Slovenskom Komlóši

GYÖRGY TÁBORI

Počas protitureckých bojov v XVI—XVII. storočí Békésska župa natofko vyľudnela, že po vyhnaní Turkov v prvej polovici XVIII. storočia zemepáni tohto kraja podnikajú veľké presídľovacie akcie s cieľom zaobstarať si dostatok pracovných síl. Tak došlo i k znovuosídleniu Slovenského Komlóša v r. 1746, keď zemepán Jozef Rudnyánszky zavolať slovenských poddaných z Horniakov. Osádzajúci sa slovenskí kontraktualisti živilí sa hlavne extenzívnym chovom dobytká. Keďže obecný chotár bol malý a v ňom pasienkov bolo ešte menej, Komlóšania si prenajímali pastviská susedných dedín — vzdialených nanajvyš na deň chôdze —, kde sa vypásali ich stáda koní, kráv a oviec. Primerane ich vtedajším nárokom, takýto chov im zaisťoval dobré príjmy.

No pre potreby poľných prác chovajú zvieratá aj v dedine. Do polovice XIX. storočia v prestávkach poľných prác väčšinu domáceho statku umiestňujú v košiaroch („akovoch“) okolo dediny.

Následkom rozmachu poľnohospodárskeho rozvoja v prvej polovici XIX. storočia aj Komlóšania začali prechádzať na obrábanie pôdy, lebo vplyvom veľkých celokrajinských premien stratili väčšinu svojich prenájmov v cudzích chotároch, ba aj domáce pastviská boli poväčšine rozorané. V takýchto pomeroch v polovici XIX. storočia stav dobytká citelne klesol. Zvyšky z niekdajšieho bohatstva dobytká museli Komlóšania umiestniť buď na obecnom pasienku, alebo v stajniach pri domoch — lebo v r. 1854 zbúrali aj košiare — alebo na novovzniklých sálašoch. Po tomto obrate možno hovoriť už len o intenzívnom chove dobytká, čiže o dobytkárstve primeranom a prispôsobenom potrebám obrábania pôdy.

Kone ustajňovali zväčša na „sálašoch“. Často ich vyhánali na strniská, ale ich pásli často aj v noci. Koní, postrádateľných okolo sálašov a pasúcich sa ešte v stáde, pre ktoré útočiskom boli už len kaszaperské a kiškomlóšske pasienky, stále ubúdalo, neskoršie — okolo r. 1930 — ostalo ich len niekoľko kusov, ktoré sa pásli roztratené medzi juncami a jalovicami.

Komlóšsky gazda dal si veľa záležať na svojich koňoch. Kôň bol symbolom bohatstva a hodnosti. Preto sa jeho krmeniu a opatere venovali veľmi starostlivo. Poniektorí chovali

kone aj na predaj. Na prelome storočia nové mezőhegyešské plemená začínajú zatlačovať do pozadia dovtedy chované stepné kone malého vraztu. — Kone nakrmili trikrát denne vždy v tých istých hodinách. Krm sa vyrábala a pripravoval doma. Gazda veľmi starostlivo navykal kone na chomút. Mená pre ne preberal z maďarčiny. O ich liečenie sa obyčajne postaral sám.

Počnúc od polovice XIX. storočia ubúda v Komlóši aj dovtedy početných kravských čried a dovtedy chované uhorské biele plemeno postupne vystriedajú strakaté sorty zo západu. Črieda pozostalých bielych volov a jalovic, navtedy už len pár stovák, pasie sa v kasaperskom a kiškumlóšskom chotári od jari do jesene pod strážou pastierov. Dojnice sa chovajú poväčšine na sálašoch, a ktoré pre mlieko stajnia v dedine, tie každodenne vyháňajú na kiškumlóšske pastvisko. — Pri dome ustajňovaný hovädzí dobytok kŕmia dvakrát denne. V zime sú kravy v stajni, v lete ich držia pod holým nebom v ohradách alebo uviazané o letné jasle či o strom, kde sa statok môže aj napásť.

Chov ošípaných sa do 90-ych rokov minulého storočia zakladal na salontianskom plemene (podľa mesta Nagyszalonta), ktoré však ustúpilo plemenu tzv. „fecskehasú” (lastovičie brucho) a až po prelome storočí bolo úplne zatisnuté uhorskou mangulicou.

Výkrm vhodných bravcov začal sa 20. augusta. Mnohí gazdovia krmili bravy aj vyše domácich potrieb. lebo slanina mala dobrý odyt. Skupovali ju slovenskí podomoví obchodníci so železným tovarom z Horniakov. Ošípané krmili tiež len dvakrát denne.

Chov oviec bol na prelome XVIII. a XIX. storočia ešte veľmi rozsiahly. Spoločný predaj vlny zaisťoval Komlóšanom značné príjmy. — Do služby najímali najmä rumunských valachov. Niektorí starci pamätajú sa ešte aj na niekdajšie strungy (esztrenga). Rozoraním pastvísk chov oviec natoľko upadol, že v 1930-ych rokoch chovali na sálašoch po dva-tri kusy už len preto, aby na sviatočnom stole nechýbala ani baranina.

Prechod k socialistickému veľkopodnikovému hospodáreniu nešiel ani v Slovenskom Komlóši bez úrazov. No krátko po založení družstiev rozmohol sa aj chov zvierat napriek nedostatku chovných priestorov. Sprvu využívali staré stajne a chlievy. Tendencia k modernizácii chovu sa prejavila nielen v mechanizácii prípravy krmu, ale i v tom, že stavebnícke brigády družstiev začali budovať nové, moderné chovné priestory z vlastných zdrojov.

## Viehhaltung in Tótkomlós

GYÖRGY TÁBORI

Als Folge der Türkenkriege im 16—17. Jahrhundert war das Komitat Békés derart entvölkert, daß die Gutsherrn des Landstrichs, nach Vertreibung der Türken, eine großzügige Besiedlung betrieben, um die menschlichen Arbeitskräfte zu ersetzen. So wird auch das Gebiet von Tótkomlós 1746 von Gutsbesitzer József Rudnyánszky mit Slowaken aus dem Oberland wieder besiedelt. Die Hauptbeschäftigung der vertraglich angesiedelten slowakischen Leibeigenen ist die extensive Viehhaltung. Da die Gemeindegemarkung klein ist, und innerhalb dieser der Weidegrund für ihr Vieh noch geringer, pachten sie — die einen Tagesmarsch nicht entfernter gelegenen — Weiden der Nachbargemeinden, wo ihre Pferde-, Rinder- und Schafherden weiden können. Aus der Viehhaltung genießen sie einen ihren Ansprüchen entsprechenden guten Verdienst.

Das für den Gang der landwirtschaftlichen Arbeiten nötige Vieh hielten sie im Dorf, das bis Mitte des 19. Jahrhunderts größtenteils während des Pausierens der Arbeiten in den um das Dorf angelegten Hürden (ung. akol) untergebracht war.

Mit dem Einsetzen der Entwicklung in der Landwirtschaft in der ersten Hälfte des 19. Jahrhunderts, wenden sich auch die Tótkomlóser diesem Kulturzweig zu, denn als Folge der das ganze Land berührenden Umwälzung, verlieren sie den Großteil ihrer Pachtungen auf fremden Gemarkungen, sogar der größte Teil der am Dorf gelegenen sog. inneren Weide fällt dem Pflug zum Opfer. Unter diesen Umständen nahm Mitte des 19. Jahrhunderts der Viehbestand stark ab. Das verbliebene Vieh wird auf der neu entstandenen Gemeindegeweide, in den Ställen des Dorfs — da die Hürden 1854 auch abgerissen wurden —, oder in den in Entwicklung befindlichen Vorwerken untergebracht. Des Weiteren können wir nur mehr von einer Viehhaltung sprechen, die für eine intensive Wirtschaft nötig ist.

Die Pferde wurden eher auf den Vorwerken gehalten. Häufig war das Weiden auf Stoppelfeldern, auch zur Nachtzeit gebräuchlich. Die Stückzahl des auf die Weiden von Kaszaper und Kiskomlós verdrängten Gestüts nahm ständig ab, später — in den dreißiger Jahren des Jahrhunderts — weideten die wenigen Pferde, die bei den Arbeiten am Vorwerk entbehrlich waren, mit dem Jungvieh.

Für den Bauern von Tótkomlós war das Pferd sein Um und Auf. Dieses kündete seinen Reichtum, gab ihm Rang. Seiner Aufzucht ließ man große Sorgfalt angedeihen. Es gab Bauern, die Pferde auch zum Verkauf züchteten. Die klein gewachsenen Bauernpferde wurden zur Jahrhundertwende langsam von der Mezöhegyeser-Rasse verdrängt. — Das tägliche dreimalige Füttern erfolgte immer zur gleichen Zeit. Das Futter erzeugten und bereiteten sie selbst. Dem Einbrechen in den Strang wurde große Bedeutung beigemessen. Die Pferdenamen übernahmen die Tótkomlóser Slowaken dem Ungarischen. Die Heilung der Tiere besorgten sie eher selbst.

Auch die großen Rinderherden beginnen sich von Mitte des 19. Jahrhunderts zu verringern, und die bis dahin gezüchtete ungarische weiße Rasse wird vom westeuropäischen Scheckvieh abgelöst. Ihr verbliebener Bestand von einigen hundert Stück Jungvieh und Ochsen weidet, vom Frühjahr bis zum Herbst, unter Aufsicht von Hirten (ung. gulyás), teils in Kaszaper und teils in Kiskomlós. Der größere Teil der Melkkühe befindet sich auf den Vorwerken, jene aber, die wegen ihrem Milchertrag in Dorf gehalten werden, treibt man täglich auf die Weide von Kiskomlós. — Die in Stallungen gehaltenen Rinder werden täglich zweimal gefüttert. Im Winter werden sie im Stall, im Sommer indes unter freiem Himmel in Hürden gehalten, weiden angebunden an die Sommerkrippe oder an einen Baum des Vorwerks.

Bis zu den neunziger Jahren des vergangenen Jahrhunderts wurde hier die Szalontaer Schweinerasse gezüchtet, die zur Jahrhundertwende das ungarische Mangalica-Schwein vollkommen verdrängte.

Die geeigneten Frischlinge wurden am 20. August in Mast genommen. Viele Bauern mästeten auch mehr Schweine als der Bedarf ihrer Familie erforderte, denn durch den Verkauf des überflüssigen Specks vermehrte sich ihr Einkommen. Die aus dem Oberland kommenden Wanderhändler (ung. vasas tót) kauften diesen auf. — Auch die Schweine wurden nur zweimal täglich gefüttert.

Die Schafzucht war zur Wende des 18—19. Jahrhunderts sehr entwickelt. Durch den gemeinsamen Verkauf der Schurwolle konnten sie sich einen beträchtlichen Verdienst sichern — Zumeist wurden rumänische Schafhirten angeworben. Einige ältere Leute können sich noch an die Pferche (ung. esztrenga) erinnern. Mit dem Auflösen der Weiden verringerte sich auch die Schafzucht derart, daß in den dreißiger Jahren dieses Jahrhunderts auf den einzelnen Vorwerken nur deshalb 2—3 Stück gehalten wurden, um an größeren Festen der Familie auch andres Fleisch an der Tafel vorsetzen zu können.

Das Umstellen der Wirtschaft auf einen sozialistischen Großbetrieb ging auch in Tótkomlós nicht reibungslos vonstatten. Nach Konstitution der Produktionsgenossenschaften nahm auch bald die Viehzucht ihren Aufschwung, wobei nicht einmal die Unterbringungsmög-

lichkeiten günstig waren. Es mußten die alten und unzeitgemäßen Stallungen und Koben in Anspruch genommen werden. Die Bestrebungen zur modernen Haltung wurden nicht allein von der Mechanisierung der Fütterung vorangetrieben, sondern auch von den Baubrigaden der Produktionsgenossenschaften, die aus eigenen Kräften mit dem Bau von geeigneten Stallungen und Koben für die Viehhaltung begannen.



## TARTALOMJEGYZÉK

### OBSAH

### INHALTVERZEICHNIS

Manga János	
Szokások Tótkomlóson .....	3
Ľudové obyčaje v Slovenskom Komlóši .....	58
Brauchtum in Tótkomlós .....	59
<b>Diószegi Vilmos</b>	
A tótkomlósiak hitvilága .....	63
Ľudové povery v Slovenskom Komlóši .....	115
Galubenswelt der Tótkomlóser .....	116
Koppány János	
Tótkomlósi gyermekjátékok sárral, földdel .....	117
Detské hry s hlinou, blatom a zeminou v Slovenskom Komlóši .....	132
Kinderspiele mit Lehm und Erde in Tótkomlós .....	133
Vajkai Aurél	
Tótkomlós népi építkezése .....	135
Ľudové staviteľstvo v Slovenskom Komlóši .....	207
Volksbauweise in Tótkomlós .....	208
Boross Marietta	
Tótkomlós mezőgazdasági fejlődésének vázlatja (1828—1959) .....	211
Náčrt poľnohospodárskeho vývoja Slovenského Komlóša (1828—1959) .....	256
Skizze der landwirtschaftlichen Entwicklung von Tótkomlós (1828—1959) .....	257
Tábori György	
Tótkomlós állattartása .....	259
Dobytkárstvo v Slovenskom Komlóši .....	295
Viehaltung in Tótkomlós .....	296

A Békés megyei Tanács V. B. Művelődésügyi Osztálya támogatásával kiadja  
a Békés megyei Múzeumok Igazgatósága  
A kiadásért felel a Békés megyei Múzeumok igazgatója  
Készült monószedéssel, íves magasnyomással 25,75 A/5 ív terjedelemben, 800 példányban  
az MSZ 5601—59 és az MSZ 5602—55 szerint

74-2864 — Szegedi Nyomda





